

2018 YILINDA NASIL BİR ORTADOĞU?

ANKASAM

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'ne (ANKASAM) aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında ANKASAM'ın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Bu çalışmada yer alan görüş ve değerlendirmeler yazarına ait olup, kurumsal olarak ANKASAM'ın resmi görüşünü yansıtmaz.

PARA İLE SATILAMAZ.

Yayın No: 29

Rapor No: 7

Birinci Baskı - 2018

Tasarım: Sami BURGAZ

Dizgi: Olimjon SOBIR

ANKASAM | ANKARA KRİZ VE SİYASET ARAŐTIRMALARI MERKEZİ

ankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20,
06880, ankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46

Faks: +90 312 474 00 45

E-posta: info@ankasam.org

2018 YILINDA NASIL BİR ORTADOĞU?

Firas ELİAS

Rapor No: 7
Ocak 2018

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CATSA	Yaptırımlar Yoluyla Amerika'nın Düşmanlarıyla Mücadele Kanunu
DEAŞ	Devlet'ül Irak veş Şam
DMO	Devrim Muhafızları Ordusu
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
IMF	Uluslararası Para Fonu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
P5+1	ABD, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
THAAD	Yüksek İrtifa Terminal Alan Savunması

İÇİNDEKİLER

TAKDİM | 7

ÖZET | 8

GİRİŞ | 10

1. ORTADOĞU'NUN KAPSAMLI SİYASİ ANALİZİ | 12

2. ORTADOĞU KAVRAMI | 13

2.1. Yeni Ortadoğu Projesi 15

2.2. Büyük Ortadoğu Projesi 17

3. ORTADOĞU'DA JEOSTRATEJİK
DÖNÜŞÜMLER | 20

4. ORTADOĞU'DAKİ YENİ ÇATIŞMA ALANLARI | 23

5. ORTADOĞU BÖLGESİNDE GÜVENLİK | 26

6. ORTADOĞU'NUN GELECEĞİNE DAİR ÖNGÖRÜDE
BULUNMAYI ZORLAŞTIRAN UNSURLAR | 29

7. 2018 YILINDA ORTADOĞU'NUN GELECEĞİNİ

İLGİLENDİREN ÖNEMLİ SORULAR | 31

<i>7.1. Mevcut Siyasi Durum ve Aktörlerarası İlişkiler</i>	33
<i>7.2. Ortadoğuda Devlet Dışı Aktörler ve Terör Örgütleri</i>	36
<i>7.3. Ortadoğuda Uluslararası-Bölgesel Güç Çatışması</i>	41
<i>7.4. Ortadoğuda Göç ve İnsan Hakları</i>	44
<i>7.5. Ortadoğuda Yaşanan Çatışmalar</i>	48
<i>7.5.1. Filistin-İsrail Çatışması</i>	48
<i>7.5.2. Ortadoğuda Mezhep Çatışması</i>	52

8. 2018 YILINDA NASIL BİR ORTADOĞU? | 56

<i>8.1. Politika</i>	56
<i>8.2. Ekonomi</i>	57
<i>8.3. Güvenlik</i>	57
<i>8.4. Askeri Faaliyetler</i>	58
<i>8.5. Ulusal Birlik</i>	58
<i>8.6. Strateji</i>	59

9. ORTADOĞU'YLA İLGİLİ SENARYOLAR | 60

10. ÖNERİLER | 62

SONUÇ | 64

KAYNAKÇA | 66

TAKDİM

Ortadoğu; büyük imparatorluklara ev sahipliği yapmış olan stratejik anlamda önemli bir bölgedir. Üç kıtayı (Afrika, Avrupa ve Asya) bir arada tutan bir halka niteliğinde olan bölge, aynı zamanda önemli denizlerle çevrelenmiştir. Ortadoğu'nun önemi, Süveyş Kanalı'nın açılması ve petrolün keşfedilmesinin ardından daha da artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünyanın iki kutuplu bir hal alması Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve askeri alanda değerlenmesine katkıda bulunmuştur. 1995 yılında yayımlanan Pentagon Raporu şu hususları beyan etmektedir: "ABD'nin Ortadoğu üzerindeki en önemli ulusal çıkarı, Körfez bölgesindeki petrolün güvenli bir şekilde ve sabit ücretler karşılığında dünya pazarına ulaştırılmasıdır."

Ortadoğu, dünya petrol rezervlerinin %70'ine sahiptir. ABD ve Avrupalı müttefikleri, petrole atfettikleri "özel" önem hasebiyle Körfez bölgesine yönelmişlerdir. Belirtmek gerekir ki bölge petrolünün dünyanın geri kalan bölümüne ulaşması sadece ABD'nin değil; tüm devletlerin çıkarıdır.

Ortadoğu jeopolitiğine bakıldığında; Suriye, Mısır, Irak, Libya, Tunus ve Yemen gibi ülkelerde kaos ortamının hakim olduğu görülecektir. Bu durum büyük güçler tarafından manipüle edilmekte ve kasten çözümsüz bırakılmaktadır. Trump yönetiminin vermiş olduğu Kudüs kararı, ABD'nin Ortadoğu'da kriz yaratma yönünde ısrarcı davrandığının bir göstergesidir. Tüm bunlardan hareketle Ortadoğu'da vuku bulan şiddet ve kargaşa ortamının 2018 yılında da devam edeceği söylenebilir.

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (ANKASAM) sunmuş olduğu bu rapor, Ortadoğu'da yaşanan son gelişmelere ışık tutmakta ve çatışmaları değişen bölgesel dengeler bağlamında değerlendirmektedir.

Bu raporu siz değerli ANKASAM okurlarına sunuyor ve çalışmadan önemli kazanımlar edineceğinizi düşünüyörüz.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL
ANKASAM Başkanı

ÖZET

- Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar gelen süreçte büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir.
- Bölgenin önemi sahip olduğu coğrafi konum, ekonomik imkanları ve siyasi etkisinden kaynaklanmaktadır.
- Büyük güçlerin Ortadoğu'da yaşanan olayları yakından takip etmesi ve bu bağlamda bölge devletlerinin karar mekanizmalarına atfettiği önem doğal kaynaklara sahip olan Ortadoğu'nun önemini gözler önüne sermektedir.
- Stratejik öneminin bölgesel ve uluslararası düzeydeki siyasi statüyü etkilemesi nedeniyle Ortadoğu, büyük güçlerin hesaplarında belirgin bir ayrıcalığa sahiptir.
- Birçok su kanalına haiz bulunması ve deniz ile okyanuslara kıyısı olması hasebiyle Ortadoğu ülkeleri, büyük güçlere doğalgaz ve petrol nakledebilecek bir kapasiteye haizdir.
- İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren büyük güçlerin rekabet ettiği bir alan olması sebebiyle Ortadoğu dini, toplumsal ve etnik anlamda istikrarsızlık yaşamaktadır.
- Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte Avrupa, Sovyet tehlikesini atlattı. Bu kez Ortadoğu, uluslararası krizlerin yaşandığı bir sahneye dönüşmüştür. Yaşananlara müteakip İslam ve Batı kültürü çatışmaya başlamıştır. Ortadoğu ise bu iki kültürün birbiri içerisinde rekabete girdiği bir saha haline gelmiştir.
- Krizlerden kurtulamayan Ortadoğu, daha önce yalnızca İsrail-Arap çatışmasına gebe olmuşken bugün bambaşka olaylarla sarsılmaktadır. Günümüzde vuku bulan ABD-İran rekabeti, iki Ortadoğu projesinin çatışmasından kaynaklanmaktadır.

- 2018 yılında bölgedeki kaos ortamının durulmayacağı kesindir. Lakin bu kez meydana gelecek olaylar ABD-İran çatışmasına yönelerek biçim değiştirecektir. Yaşanan çatışmaların bir kısmı ulusal çıkarların korunmasıyla ilgiliyken diğer bölümü ekonomik ve siyasi menfaatlerle yakından bağlantılıdır. 2018 yılında Ortadoğu üzerine birçok farklı senaryo yazılabilir. Yazılan senaryolar ise bölge bağlamında önemli etkiler yaratacaktır.

GİRİŞ

Ortadoğu, küresel güçlerin stratejik hedeflerini gerçekleştirdiği bir alandır. Bölgenin ekonomik, siyasi, jeopolitik ve sosyolojik önemi asırlardır küresel güçleri cezbeden nitelikler arasındadır. Ortadoğu'nun geniş bir coğrafi alanı kapsıyor olması, bölgedeki tarım faaliyetleri ve hidrokarbon oranının artması bölgeyi dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip kılmıştır. Söz konusu coğrafi bölgenin Akdeniz, Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusu'na kıyısının bulunması, bölgeyi kıtalararası ulaşım hususunda önemli bir konuma oturtmuştur. Zengin hammadde kaynaklarına haiz olması, bölgenin ekonomik anlamda kendine yetebilmesini sağlamıştır. Eğer bölgenin doğal kaynakları dengeli bir strateji çerçevesinde kullanılabilirse, Ortadoğu dünyayı etkisi altına alabilecek aktörler oluşturacaktır.

20. yüzyılda siyasi, ekonomik ve toplumsal unsurların üzerine kurulan Ortadoğu, şiddet ve dramatik olayları içerisinde bulunduran tarihsel bir dönemden geçmektedir. Arap Baharı'nın Ortadoğu'da demokrasiyi sağlayamamış olması ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda kargaşa yaratacaktır. Suriye, Libya ve Yemen gibi Arap ülkelerinde devlet mekanizmasının çökmesi bu ülkelerin sınırlarını değiştirilebilir bir hale getirmiştir. Askeri müdahale kapsamında ABD başta olmak üzere Arap kimliğine sahip olmayan güçler, Ortadoğu'da nüfuz sahibi olmak için bir yarış içerisine girmiştir.

Somali'nin yaşamış olduğu kriz ve Sudan'ın bölünmesi Arapların bölgesel etkisinin ne denli azalmış olduğunu gözler önüne sermektedir. Arap ülkelerinin Suriye, Libya, Yemen ve Irak'ta meydana gelen iç savaşlarda etkili olamaması bölgesel dengeyi sağlayabilecek bir gücün yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Siyasal yapılara karşı yükselen tepki, Ortadoğu'da dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar serttir. Bu çerçevede Latin

Amerika'daki gösteriler, Kuzey Afrika ve Sudan'da meydana gelen köktendinci terör eylemleriyle kıyaslanamaz. Ortadoğu'nun gelecekte daha çok kargaşa ve düzensizliğe şahit olması beklenen gelişmeler arasındadır. Bölge nüfusunun değişen yapısı bağlamında sağlanabilecek uyum, yeni bir siyasal temelin oluşturulmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

ABD'nin Ortadoğu'yu kontrol etmek adına attığı adımlar uluslararası hukuk kurallarının ihlaline neden olmuş ve devletin birçok hususta hataya düşmesine sebebiyet vermiştir. Belirtmek gerekir ki ABD, Rusya'nın bölgedeki müttefikleri olan Irak ve Libya'yı nüfuz alanından çıkarmıştır. Diğer yandan Washington, bölgede uyguladığı politikalarla Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Bölgenin yaşadığı durumun sebepleri gözetilmeksizin söylenebilir ki birçok bölgesel sorun bağlamında ABD temel bir aktör değildir.

Bu raporda sizlere Ortadoğu'nun geleceğiyle ilgili öngörüler sunulacaktır. Bölge aktörlerinin karar alma mekanizmalarının 2018 yılında karşılaşabileceği zorluklar ve bu sorunlar karşısında uygulanabilecek olası senaryolara değinilecektir.

1. ORTADOĞU'NUN KAPSAMLI SİYASİ ANALİZİ

Ortadoğu, sahip olduğu güç ve imkanlardan dolayı birçok aktör tarafından “hedef saha” olarak görülmüştür. Bu bağlamda siyasi, ekonomik, demografik ve jeopolitik imkanlara sahip olan bölge, tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Coğrafi anlamda Ortadoğu, geniş bir alana yayılmasından dolayı farklı iklim tiplerini bünyesinde barındırmaktadır. Tarıma elverişli topraklara haiz bulunan bölge, hidrokarbon madenlerine sahip olması nedeniyle petrol ve doğalgaz üretimi açısından önemli bir hazine niteliğindedir. Petrol ve doğalgazın yanı sıra bölgede farklı madenlerin de bulunması, Ortadoğu'nun önemini arttırmaktadır. Akdeniz, Atlantik ve Hint Okyanusları sahillerine kıyısı bulunması ve Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kara ve deniz yollarının kontrol edilmesi bağlamında stratejik bir konuma haiz olan Ortadoğu'da gıda ürünleri ve madenlerin planlı bir şekilde değerlendirilmesi halinde bölge kendi kendine yetebilecektir. Başka bir ifadeyle sahip olunan imkanlar, milli strateji üzerinden iyi ve planlı bir şekilde kullanıldığında Ortadoğu, fiili anlamda küresel stratejiyi etkileyebilecek “jeostratejik bölge” olarak adlandırılacaktır.

2. ORTADOĞU KAVRAMI

Politikacılar ve uluslararası uzmanların üzerinde en fazla kafa yorduğu kavramlardan biri olan Ortadoğu, farklı hedef ve amaçlar doğrultusunda, farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, bu kavramın farklı hedef ve iradelere göre genişlediği ya da daraldığı görölmektedir. Zira bu kavramsal tanımlamalar, bölge halkının değil; dış aktörlerin bir icadıdır.¹ Bu nedenle Ortadoğu kavramıyla net ve kesin bir şekilde kastedilen bölgeyi nokta atışıyla belirlemek kolay olmayacaktır. Dolayısıyla Ortadoğu'yu hangi devletlerin oluşturduğu sorusu, tarihsel açıdan bölgede önemli roller üstlenen ve bugün öne çıkan aktörlerin literatürel tanımlarının farklılıkları dolayısıyla cevapsız kalmaktadır. Diğer yandan Ortadoğu'yla ilgilenen bazı kurum ve kuruluşlar, bölgeyi geniş bir şekilde ele alırken kimileri daraltmaktadır.² Bu nedenle Ortadoğu denildiğinde kastedilen sınırın hangi ölkeleri içinde barındırdığı kesinlik kazanmamaktadır.

Ortadoğu kavramının yüz yüze kaldığı sorunlar, sadece tanımla sınırlı değildir. Bu durumun daha da ötesinde bu kavramın ilk kez ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklara göre Alfred Thayer Mahan, ilk kez 1902 yılında İngiliz deniz stratejisi tartışılırken Hindistan'a giden yolu tanımlamak adına Ortadoğu kavramını kullanılmıştır.³ Bazı kaynaklar da söz konusu kavramın Bağdat-Berlin demiryolunu tanımlamak bağlamında ilk kez kullanıldığını ifade etmektedir.⁴

- 1 Abdul Naim Said, "El-Aklimiye Fil şarkul Avsat Nahva Mefhum Cedid (Ortadoğu'da "Bölgesellik" Yeni Bir Anlam Kazanıyor)", *Uluslararası Siyaset Dergisi*, İhran Siyaset ve Stratejik Çalışmalar Merkezi, Sayı: 122, Kahire 1995, s. 61.
- 2 Yahya Ahmet el-Kaki, *El-şarkul Avsta ve Sıra el-Avleme* (Ortadoğu Bölgesi ve Küreselleşme Çatışması), Dar el-Nahda, 1. Baskı, 2002, s. 120.
- 3 Lutfi el-Huli, *Arap Niam ve şark Avsateyin Aydan* (Arap Evet! ve İki Ortadoğu), İhran lil-Tercüme vel Naşır, 1. Baskı, 1994, s. 29.
- 4 Memduh Mahmut Mustafa, "El-Sıra el-Emeriki el-Suviyeti fil şarkul Avsat (Ortadoğu'da ABD ve Sovyet Çatışması)", *Medbulli*, 1995, s. 29.

Söz konusu kavramın ilk defa kullanımına ilişkin tartışma bağlamında bölge üzerine önemli çalışmaları olan ünlü tarihçi Bernard Lewis, Ortadoğu kavramının ilk kez 1902 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vatandaşı olan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Mahan, İngiliz deniz stratejisini açıklarken Hindistan ile Arap yarımadası arasındaki bölgeyi Ortadoğu olarak tanımlamıştır. Kavram, daha sonra London Times Gazetesi ve İngiltere hükümetleri tarafından da kullanılmaya başlanınca yaygınlık kazanmıştır.⁵ 1921 yılının mart ayında Winston Churchill, Koloniler Bakanlığı'ni kurmuştur. İşgali yönetmek isteyen İngiltere; Filistin, Ürdün'ün doğusu ve Irak idaresini içerisine alan bir "Ortadoğu Ofisi" kurmuştur. Daha sonra İngiltere'nin Irak'taki askeri gücüyle Mısır'dakinin birleştirilmesi gündeme getirilmiş ve Birleşik Güçler Komutanlığı Ortadoğu adını almıştır.⁶

İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı oluşturmuştur. Komutanlığın yetkisine giren alanlar; Mısır'dan Körfez'e ve kuzeyden güneye doğru Kıbrıs'tan Somali'ye kadar uzanan bir bölgedir.⁷

Gerek bölge içi gerekse bölge dışı uzmanlarca yapılan tespitlere bakıldığında da Ortadoğu haritasının farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Amerikan ansiklopedisinde Ortadoğu; Kıbrıs, Ürdün, Kuveyt, Sudan, Bahreyn, Mısır, Yemen, Türkiye, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Lübnan, Irak, Katar ve Suudi Arabistan'ı kapsamaktadır. Bölgenin "Ortadoğu" ismini almasının nedeni; Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının ortasında bulunmasıdır. İngiliz ansiklopedisine göre ise Ortadoğu bölgesi, Akdeniz'in güney ve doğu kıyılarını içine alarak; Fas'tan Körfez'e ve İran'a kadar uzanmaktadır. Bu ansiklopediye göre doğu üçe bölünmüştür:⁸

- **Yakın Doğu:** Avrupa'ya yakın olan bölgedir. Akdeniz'den Körfez'e kadar uzanmaktadır.
- **Ortadoğu:** Körfez'den Güney Asya'ya kadar uzanan bölgedir.
- **Uzak Doğu:** Doğu Asya'nın tüm ülkelerini kapsamaktadır.

Kolombiya Üniversitesi'ne bağlı Yahudi Çalışmaları Bölümü, Akdeniz'in güney sahillerinden Körfez'e kadar uzanan bölgeyi Ortadoğu olarak tanımlamıştır. Bu bölgenin kapsadığı ülkeler şu şekildedir: Fas, Suriye, Türkiye, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE, Irak ve Yemen. Birleşmiş Milletler (BM) ise silahsızlandırma kapsamında yaptığı tanıma göre kitle imha silahlarının bulunmadığı bölgeleri Ortadoğu olarak tanımlamış ve Arap ülkelerinin tümü ile İsrail ve İran'ı kapsayan alanı tanım içerisine almıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, bölgeyi tanımlarken batıdan doğuya

5 Bernard Lewis, "Rethinking the Middle East", *Foreign Affairs*, Cilt: 17, Sayı: 4, Sonbahar 1992, s. 16-17.

6 P. Beaumont et al., *The Middle East: A Geographical Study*, John Wiley Son, London 1976, s. 1-2.

7 Beverly Milton-Peter Hinchiff, *Conflict in the Middle East since 1945*, London 2004, s. 3.

8 Muhammed Ali Havat, *Mefhum el-Şarkul Avsatiye ve Tasiruha Ala el-Emn el-Kavmi el-Arabi* (Ortadoğu'nun Anlamı ve Arap Milli Güvenliğine Etkisi), 1. Baskı, Medbulli, Kahire 2002, s. 26.

doğru Libya'dan İnan'a; kuzeyden gÜneye doğru ise Suriye'den Yemen'e uzanan alanın sınırlar içerisinde bulunduğunu belirtmiştir.

Siyasi literatürde Ortadoğu'nun tanımı ise coğrafi alan olarak; Asya ve Kuzey Afrika lkeleri veya birçoğunun Akdeniz'e kıyısı bulunan Avrupa'ya yakın devletler şeklinde sınırlandırılmıştır. Ortadoğu tanımında yer alan İnan, Arap yarımadası, Türkiye, Filistin, Suriye, Lübnan, Irak, Mısır ve Libya Müslüman nüfusa haiz olan ülkelerdir.⁹

Yukarıdaki tanımlardan hareketle Ortadoğu'yla ilgili şu yargılara ulaşılabilir:¹⁰

- Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Mısır ve İsrail Ortadoğu'yla ilgili tüm tanımlamalarda geçerken; bu ülkelere komşu olan İnan, Türkiye, Körfez lkeleri, Libya ve Sudan da Ortadoğu kapsamında değerlendirilmektedir.
- Mağrip Arap lkeleri, Pakistan ve Orta Asya lkeleri ise Batılıların birtakım hedefleri geekleştirmek adına Ortadoğu tanımına dahil olmuştur.
- Avrupa'nın Ortadoğu lkeleri nezdindeki Yunanistan ve Kıbrıs ise ender bir şekilde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve imzalanan anlaşmalara dahil edilmiştir. Söz konusu iki ülke; siyasi, ekonomik ve askeri açıdan zayıflıkları ve Avrupa'ya bağlı olmalarından dolayı nispeten az bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bahse konu devletler, Ortadoğu lkeleri kapsamında değerlendirilseler dahi büyük bir etki gösteremeyecektir.

Farklı şekillerde tanımlanan Ortadoğu, büyük gler açısından önemli bir bölge olması nedeniyle projelerin hayata geçirilme sahası olarak görülmeye başlanmıştır. Küresel glerin tümü, birçok doğal yeraltı kaynağına sahip; stratejik ve kültürel açıdan önemli olan Ortadoğu bölgesinden yararlanmaya çalışmıştır.

2.1. Yeni Ortadoğu Projesi

1991 yılında yaşanan Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, Ortadoğu bölgesinin durumunu; bölgesel ve küresel boyutlarda birbiriyle ilişkili olan sorunlar üzerinden belirlemeye çalışmıştır. Örneğin; mülteciler, silahlanma ve su atışması üzerinden bölgeyi şekillendirmek istemiştir. Diğer yandan Washington yönetimi, jeostratejik ve jeoekonomik temeller üzerine ekonomik ve güvenlik işbirliği geekleştirme yönünde faaliyetlerde bulunmuştur.¹¹ ABD'nin Ortadoğu'da geliştirdiği politika ve stratejilerin temel hedefi, bölgesel Arap düzenini hedef almak olmuştu. Bu husus halen ABD'nin bölgede izlediği politikaların mihenk taşıdır.¹²

9 Ahmet Atıya, *El-Kamus el-Siyasi* (Ortadoğu Sözlüğü), Darl-Nahda el-Arabiye, Beyrut 1968, s. 680.

10 Havat, *a.g.e.*, s. 21-28.

11 Halil Hüseyin, *El-Mufavadat el-Arabiye-el-İsrailiye: Veka'i ve Vetaik* (Arap-İsrail Görüşmeleri: Olay ve Belgeler), 1. Baskı, Bisan lil-Naşrı vel-Tevzi, Beyrut 1993, s. 19-23.

12 Vecih Kevsarani, "El-şarkul Avsatiye vel Tatbi' el-Sakafi Ma İsrail-el-Budul Tarihi ve İşkalat el-Rahine (Ortadoğu ve İsrail'in Normalleşme Süreci-Tarihi Boyut ve Yeni Sorunlar)", *Filistin alışmaları Dergisi*, Sayı: 23, Filistin alışmalar Kurumu, Beyrut 1995, s. 9.

Belirtmek gerekir ki; Yeni Ortadoğu Projesi, İsrail ile ABD arasında yapılan ortak çalışmalar ve düşüncelerin bir sonucudur. Yeni Ortadoğu Projesi ilk kez Şimon Prese'in "Yeni Ortadoğu" eserinde kendine yer bulmuştur.¹³ Binyamin Netanyahu; "Güneş Altında Bir Yer" (Mekan Tahtel Şems)¹⁴ adlı eserinde İsrail'in gelişmemiş Arap ülkeleri arasında sanayi bağlamında gelişmiş bir devlet, diktatör rejimler arasında demokrasi ve askeri açıdan caydırıcı bir güç olduğunu belirtmiş ve bu gücün farkında olan Arap devletlerinin İsrail'in fikirleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalacağını vurgulamıştır.¹⁵

Yeni Ortadoğu Projesi; doğal kaynakların kullanımı, teknoloji ve bilimsel araştırma alanında işbirliği yapılması gibi hususları içermektedir. Aynı zamanda söz konusu proje; yabancı yatırımları bölge ülkelerine çekmek adına pazarların genişletilmesi ve bölgesel kalkınma fonu kurma gibi projeleri de bünyesinde barındırmıştır.¹⁶ Diğer yandan bu proje, İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturabilecek krizlerin önüne set çekmek ve krizleri iyi bir şekilde yönetmek adına İsrail ile Arap ülkeleri arasında güvenlik koordinasyonu kurmakla ilgili önerileri de içermektedir.¹⁷

Yeni Ortadoğu Projesi aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek adına benimsenmiştir:

- Maddi çıkar düşüncesini öne sürüp kimlik ve ortak karar fikrini göz ardı ederek bölgenin doğusunda bulunan Arap ülkelerinin enkazı üzerine bölgesel yeni bir düzen inşa etmek,
- İsrail'in fikirleri, Körfez Ülkelerinin sermayesi ve diğer Arap ülkelerinin işçi gücüyle bölge ekonomisini yeniden yapılandırmak,¹⁸
- Bölgesel İsrail Merkezi üzerinden küresel üretim düzenine bağlı şekilde çalışacak yeni bir Ortadoğu bölgesel üretim düzeni oluşturmak,¹⁹
- Söz konusu proje, aynı zamanda reformun çok yönlü olması gerektiğini öne sürmektedir. Bu anlamda demokrasi değerlerini siyasi açıdan yaymak ve ekonominin alt yapısını yeniden teşkil etmek gibi önemli

13 Şimon Prese, *Yeni Ortadoğu*, çev. Muhammed Abdul Hafız, El-Ehliye lil-Naşır vel Teciz, Amman 1994. Prese, kitabında yeni Ortadoğu projesindeki hedefin ortak bir pazar çevresinde toplanan bölgesel bir grup kurmak ve Avrupa Birliği'ne benzer merkezi heyetler oluşturmak olduğunu ileri sürmüştür. Burada İsrail'in bölgede uyguladığı barış anlayışı; kurulacak "ortak pazar"ı hedefine almaktadır. Bu şekilde devletler arasında ekonomik bir birlik sağlanacak ve bu durum bölgesel barışı da beraberinde getirecektir. Detaylı bilgi için: Taha Abdul Alim, *Ortadoğu Arap-İsrail Barış Denklemi*, Kursat Stratejiye, Sayı: 33, İhran Siyaset ve Stratejik Çalışmalar Merkezi, Kahire 1995, s. 21-23.

14 Binyamin Netanyahu, *Mekân Tahtel Şems (Güneş Altında Bir Yer)*, çev. Muahmmmed Uda, Dar el-Celil, 1. Baskı, Amman 1995; Haysam el-Kaylanı, *İrhab Yüesis Devle: İsrail Modeli*, Darul el-Şurak, 1. Baskı, Kahire 1997, s. 111-138.

15 Mahmut Abdul Fadil, "Meşari el-Tartibat el-Şarkul Avsatiye (Ortadoğu Projeleri)", *Arap Birliği Araştırmalar Merkezi*, Sayı: 179, Beyrut 1994, s. 131.

16 Aynı yer.

17 Kevsarani, a.g.e., s. 10.

18 Hamid El-Cemili, "Kadaya el-İstratejiye Yatrahuha el-Meşru el-Sahiyuni lil-Nizam el-Eklimi el-Cedid, (Siyonist Rejim Yeni Bölgesel Düzen için Stratejikler Olaylar Öneriyor)", *Silsilet el-Maide el-Hura*, Sayı: 17, Beutul Hikme, Bağdat 1998, s. 13.

19 Cemal Mustafa el-Abdullah, *El-Fikrül Strateci el-İsraili: Dirasa Livaki ve Mustakbal el-İstratejiye el-İsrailiye ve İnिकासatuha Ala el-Manuka el-Arabiye* (İsrail Stratejisinde Gerçekliğin Çalışılması ve Bölgeye Yansıyacak Etkileri), Vail Yayinevi, 1. Baskı, Amman 2002, s. 172.

hususlar da içermektedir. İsrail'in bölgeye entegre olması bağlamında projenin bir diğeri sacayağı, Arap ülkelerinin İsrail'e uyguladığı boykotun kaldırılmasıdır.²⁰

Projenin bu şekliyle benimsenmesi, Pakistan'dan Fas'a kadar uzanan İsrail güvenlik merkezleri ve işbirliği ofisleri arasında bir uyum olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, teknoloji ve nükleer silahlarından kaynaklanan askeri bir üstünlüğüne sahip olan İsrail, bu projeye bölgede ekonomik kontrolü de sağlayacaktır. Nitekim İsrail, bir yandan ABD ve Avrupa'nın desteğini alırken diğeri yandan proje kapsamında Dünya Bankası yardımlarından yararlanarak bölgede ekonomik anlamda tekelleşecektir. Yeni Ortadoğu Projesi, İsrail'e bölgede askeri kontrolün yanı sıra siyasi ve ekonomik üstünlük de sağlayarak devleti bölgenin "efendisi" olarak konumlandıracaktır.

2.2. Büyük Ortadoğu Projesi

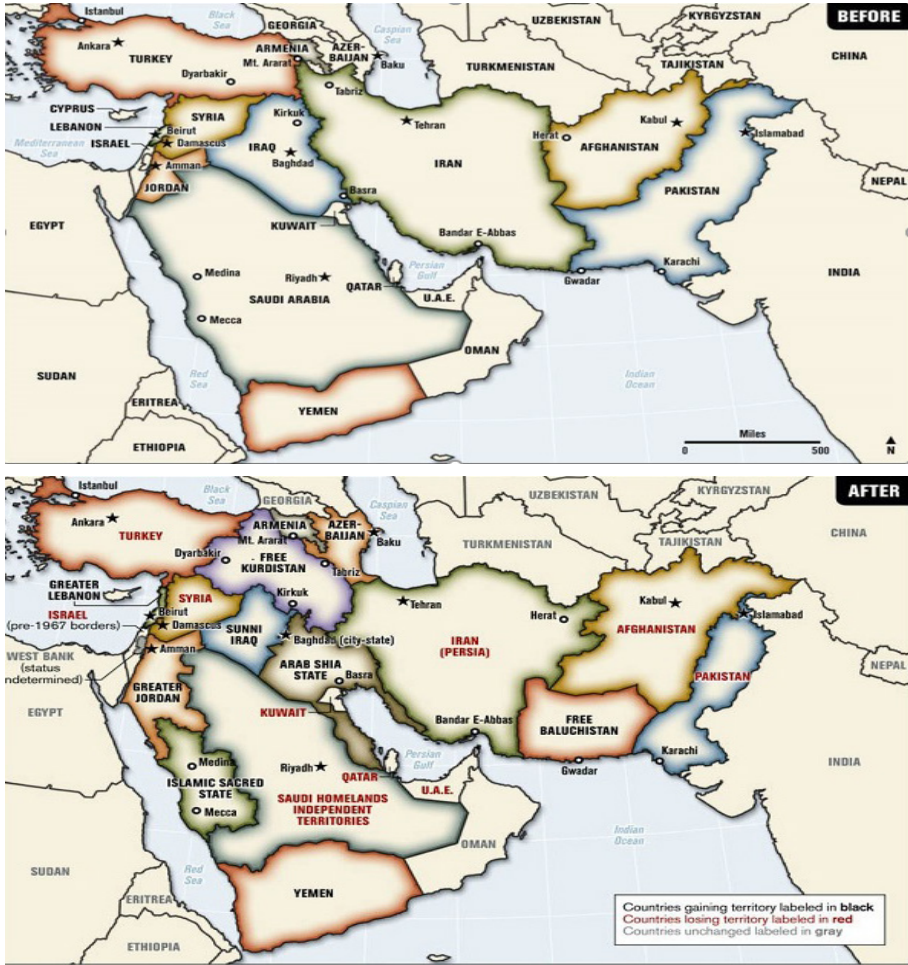
11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılar ve Irak'ın işgali; Washington'un "Büyük Ortadoğu Projesi"nin (BOP) benimsenmesine neden olmuştur. Bu proje, Arap bölgesinin jeostratejisini yeniden yapılandırma üzerine inşa edilmiştir. Diğeri yandan bu tasarı, Arap bölgesel düzenini ortadan kaldırma çerçevesinde Ortadoğu bölgesini daha geniş stratejik bir alan olarak nitelendirmektedir. Bu alan, Hazar Denizi'nden başlayarak Mağrip ülkelerine kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla bölge, Büyük Ortadoğu Projesi'ne göre ABD'nin milli güvenliğine tehdit oluşturmakta ve kitle imha silahlarının yayıldığı bir alan olarak kabul edilmektedir. ABD tarafından benimsenen bu proje, bölgesel reformlara bir giriş niteliğine haiz şekilde aşağıdaki temel hedefleri gerçekleştirmek adına benimsenmiştir:²¹

- Demokrasi ve iyi yönetime teşvik etmek.
- Bilinçli bir toplum oluşturmak.
- Ekonomi olanaklarını geliştirmek.

20 Fadıllı, *a.g.e.*, s. 130-134.

21 Hazim Hamet "Musa, el-İlakat el-Arabiye-El-Emerikiye-Dırasa fil Abad el-İstratejiye li-Meşru el-Şarkul Avsat el-Kebir (Arap-ABD İlişkileri-Büyük Ortadoğu Projesi'nin Boyutları)", Al-Nahrain Üniversitesi, Siyaset Bilimleri Fakültesi, Bağdat 2004, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), s. 179-180.

Harita 1: Büyük Ortadoğu Projesi

Kaynak: Yasir Necim, “Sykes Picot 2016 Harait Taksim el-Mantıka Beynel Vaki (Sykes Picot 2016: Bölgenin Bölündüğü Haritanın Gerçekliği ile Efsanesi Arasında)”, *Sasa Post*, 26 Mart 2017, <https://www.sasapost.com/sykes-picot>, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

2004 yılının Mart ayında ABD eski Başkanı George W. Bush’un G-8 Zirvesi’nde duyurduğu BOP reform ve uygulama programlarından oluşan bu proje, Arap ülkelerinin uyguladığı ticari ve ekonomik engelleri kaldırarak; İsrail’in ekonomik faaliyetlerini uygulamak üzere Arap ülkelere giriş yapmasında bir sacayağı görevi görmeyi hedeflemektedir.²² ABD yönetimi; Orta Asya, Körfez ve diğer Arap ülkeleri bağlamında farklı projeler benimsemiştir. ABD’nin bu projesinin kapsadığı alan, batıda Mağrip Arap ülkelerinden doğuda; Tibet’e kadar uzanmaktadır. Söz konusu proje; Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’ı da kapsamakta ve ülkelerin kendine has özelliklerini hiçe saymak münasebetiyle aynı şekilde sınıflandırmaktadır. Bu nedenle projede bazı sakatlıkların bulunduğu söylenmesi gerekmektedir. Diğer yandan

²² Mehmet Seyfettin Erol, “İran Perspektifinden Yeni bir Döneme Yönelik ‘İşbirliği’ Modelleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 34, Sayı: 318, Şubat 2014, s. 10-11.

proje, bölgesel dengeleri de tehdit etmektedir.²³ Dolayısıyla bölgede mezhepsel ve etnik çerçevedeki çatışmaların devam etmesine ek olarak Devlet-ül Irak ve-Şam (DEAŞ) ve Partiya Karkerên Kurdistanê/Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gibi terör örgütlerinin ortaya çıkması; bölgedeki gerginliklerin bu projenin uygulanmasından kaynaklandığı sonucuna götürmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi, dayanak ve boyutları itibarıyla ABD'nin siyasi ideolojisini yansıtmakta ve Batı Dünyası dışındaki halkları hedef almaktadır. Nitekim ABD, en üstün aklın Batı olduğu teorisinden yola çıkarak; diğer ülkeleri “düşük akıllı” olarak sınıflandırmaktadır. Dolayısıyla bu durum, projenin ABD ve İsrail'in bölgede uyguladığı yayılmacılık politikasına hizmet etmek adına uygulandığını göstermektedir. Washington yönetimi, kendi hedeflerine ulaşmak bağlamında “bölgesel düzende reform yapma stratejisi”ni benimsemiştir. Sonuç olarak BOP; ABD'nin siyasi, askeri ve ekonomik anlamda kontrol sağlamak için bölge nezdinde kullandığı bir araç niteliğindedir.

23 Ahmet Selim, “Mübadarat el-Şarkul Avsat el-Kebir: el-Abad el-Siyasiye vel İstratejiye (Ortadoğu Projesi: Siyasi ve Stratejik Boyutlar)”, *İhran Siyaset ve Stratejik Çalışmalar Merkezi*, Sayı: 158, Kahire 2004, s. 58.

3. ORTADOĞU'DA JEOSTRATEJİK DÖNÜŞÜMLER

Siyasi, askeri ve ekonomik anlamda tarihi değişim ve dönüşümler yaşayan Ortadoğu Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir düzen [Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)] üzerine dengelenmiştir. Bu dönemde vekâlet savaşları da yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından vuku bulan 1991 tarihli Birinci Körfez Savaşıyla birlikte çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Meydana gelen mezhepsel ve etnik çatışmaların yanı sıra siyasi istikrarsızlık, Ortadoğu'nun mevcut bir özelliği haline gelmiştir. Diğer yandan Arap Baharı sonrası süreçte bölge kaosa hapsolmüştür. Bölgede yaşanan kaos dalgaları, devletlerin adalet ile kalkınma konularındaki başarısızlığını ve devlet kurumlarının zayıflığını gün yüzüne çıkarmıştır. Küresel güçler tarafından inşa edilen ve desteklenen rejimler, kendi bekaları için çatışan güçler haline dönüşmüşlerdir. Diğer yandan bu rejimler, halklarına karşı silah kullanarak ve büyük katliamlar gerçekleştirerek; göç felaketlerine neden olmuşlardır.

Ortadoğudaki durumun aşağıdaki faktörlerin bölgeye hâkim olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür:²⁴

1. Arap ülkeleri yönetimleri, genel anlamda başarısız bir idare ortaya koymuştur. 2011 yılı öncesinde bölgesel Arap düzeninde önemli roller üstlenen birkaç ülke tam anlamıyla yıkılmıştır. Arap devletlerinin başarısızlığı aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır:

24 İbrahim Nevvar, "Muhadadat el-Tafail el-Aklimi fil Şarkul Avsat Bad Rabi el-Arabi: Masadır el-Kuvve ve Sukubul Acz (Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Bölgesindeki Etkileşimi Belirleyen Faktörler: Güç Kaynakları ve Zaaf Noktaları)", *Arap Araştırma Merkezi*, 13 Mayıs 2015, <http://www.acrseg.org/38097>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

- Birçok Arap devleti, ülkelerinin tüm bölgelerinde egemenlik yetkilerini kullanamamaktadır. Başka bir ifadeyle Arap devletleri ülkelerinin bazı bölgelerindeki egemenliklerini kaybetmiştir. Örneğin Suriye, Libya ve Yemen; toprak bütünlüğünü koruyamamıştır.
 - Kanun ve düzen ülkenin her bölgesinde aynı şekilde uygulanamamaktadır. Bu durum nedeniyle Arap devletlerinde siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır.
 - Birçok Arap devletinde silahlar, münhasır bir şekilde devletin elinde bulunmamaktadır. Ülkelerde resmi ordunun yanı sıra birçok silahlı grup bulunmaktadır. Bu durum net bir şekilde Lübnan, Irak, Somali, Suriye, Libya, Cezayir ve Sudan'da görülmektedir.
2. Arap ülkelerinde Arap olmayan aktörlerin etkinliği ve nüfuzu artmıştır. Bünyesinde yer alan devletlerin zayıflığı dolayısıyla Arap camiası, bölgesel sorunlarda herhangi bir etkinlik gösterememiştir. Örneğin bölgenin önemli devletlerinden biri olan Irak'ta Arap camiası devre dışı bırakılmıştır. Suriye Krizi'nde ise Arap Ligi'nin üstlenmesi gereken rol, ABD ve Rusya tarafından üstlenilmiştir. Afrika Boynuzu'ndaki öncü güç ise Kuzey Atlantik Koalisyonu olmuştur. Daha önce etkin bir rol üstlenen Arap devletlerinin yerine son dönemlerde bölge bağlamında İsrail, Türkiye ve İran'ın yanı sıra ABD ve Kuzey Atlantik Koalisyonu söz sahibi olmuştur.
 3. Devletin resmî kurumlarının aleyhine bir şekilde siyasi ve silahlı grupların etkinliği artmıştır. Bu şekilde resmî kurumlar, görevlerini tam olarak yerine getirememiştir. Arap Baharı nedeniyle ani bir biçimde yıkılan devletlerde ortaya çıkan güç boşluğu, silahlı kuvvetler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Daha sonra yaşanan gelişmeler, silahlı grupların ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu duruma DEAŞ terör örgütünün faaliyetlerine başladığı Irak'tan Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'na kadar yayılması örnek verilebilir.
 4. Silahlı gruplar, bölgesel faaliyetler kapsamında en önemli aktör haline gelmiştir. Bu nedenle artık herhangi bir durumda silahlı grupların da sürece dahil edilmesi gerekecektir. Aksi takdirde siyasi süreçler işlemez bir hale gelecektir. Örneğin; Suriye'deki El-Nusra Cephesi, Libya'daki Fecr'ül İslam ve Yemen'deki Husiler'in dahil edilmediğı bir süreç; yapılacak bölgesel analizin eksik olmasına neden olacaktır.
 5. Silahlı kuvvetlerin yurt dışında kullanımının önüne ket vurulması ve ABD'nin Arap devletlerinin askeri güçlerinin hareketini engelleme konusundaki ısrarı dolayısıyla herhangi bir sınır ötesi operasyon gerçekleştirilmemiştir. Diğer yandan ABD, kontrolü dışında olacak herhangi bir askeri koalisyonun kurulmasına izin vermemektedir. Belirtmek gerekir ki Washington yönetiminin düşman teşhisi konusunda dengesizlik içerisine girdiğı de görülmektedir. Örneğin; DEAŞ'a karşı Suriye askeri koalisyonuna öncülük yapan ABD; Sina ve Libya'da aynı terör örgütüne karşı kurulacak herhangi bir askeri koalisyona izin vermemektedir. Arap ülkelerinin sınır ötesi askeri güç kullanımına izin vermeyen Washington, hem İsrail'in Lübnan ve Suriye'deki operasyonlarına hem de İran'ın bölgeye

yaptığı müdahalelere karşı herhangi bir eylemde bulunmamaktadır. Bu durum, Mısır'ın Libya'ya yaptığı askeri müdahale ve Suudi Arabistan'ın Yemen'de gerçekleştirdiği "Kararlı Fırtına Operasyonu"nda net bir şekilde görülmüştür. Söylemek gerekir ki; Arap ülkelerinin ABD öncülüğünde oluşturmak isteyeceği askeri bir koalisyona Washington'dan hiçbir şekilde onay çıkmayacaktır. Zira böylesi bir askeri güç, İsrail'in milli güvenliğine tehdit oluşturabilir.

Bu beş faktör, Arap ülkelerinin yıkılmasıyla sonuçlanan yenilgilere sebebiyet vermiştir. Diğer yandan Arap olmayan güçler ve silahlı gruplar, bölgedeki etkinliklerini arttırarak devlet kurumlarıyla yarışacak bir konuma gelmişlerdir. Washington yönetiminin sınır ötesi askeri güçlerin kullanımının önüne set çekmesi; özellikle de ABD silahlarının sınır ötesinde kullanımına izin vermemesi Ortadoğu bölgesinin gelecekte oluşacak dengelerine etki gösterecek önemli bir unsur olacaktır.

4. ORTADOĞU'DA YENİ ÇATIŞMA ALANLARI

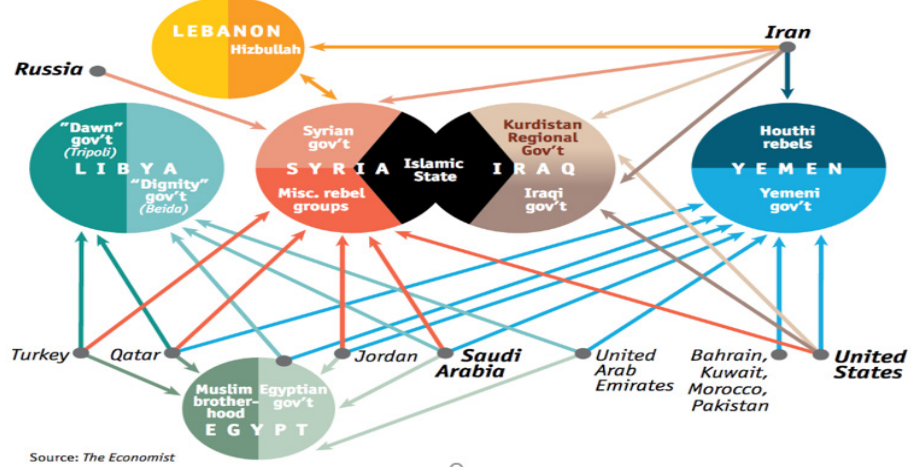
Gelecekte Ortadoğu'da önemli değişikliklerin meydana gelmesi beklenmektedir. Bu değişikliğin genel karakteristiği; siyasi istikrarsızlık olacaktır. Diğer yandan kalkınma projelerinin bazı etnik ve dini grupların bulunduğu bölgelerde uygulanmaması hasebiyle bu konuda yeni çalışmalar yapılabilir. Sonuç olarak Irak ve Suriye'de yaşanan tecrübe, bölgede eşi benzeri görülmemiş bir şekilde tekrarlanabilir. Ayrıca Arap Baharı'nın gerçekteşiği günden bu yana halkların ekonomik anlamdaki olumlu beklentilerine karşın daha kötü durumlarla karşılaşılabileceği tahminler arasındadır.²⁵

Çıkar çatışmaları ve farklı stratejilerin karşı karşıya gelmesinin yanı sıra sorunların çözümlünde kullanılan araçların birbirinden ayrı bir nitelik arz etmesi, Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin artık bölgesel güçleri bırakın büyük devletlerin baş edemeyeceği bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Bu kapsamda bölgeye yapılan sert ve yumuşak güç müdahaleleri kaosu daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla bu durum, aşağıda sıralanan zorluklara ek olarak yeni sorunların baş göstermesine sebebiyet verebilir:

25 Masyo Boroz, "Şarkul Avsat 2020 Yılı: Bölgenin Geleceğiyle İlgili Görüş", *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Ahrım Araştırma Merkezi, 6 Ocak 2017, <http://www.siyassa.org.eg/NewsContent/5/25/4923>, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

Şekil: Ortadoğu'nun Yeni Koalisyonları

The main political rifts in the Middle East
Who openly backs whom (select/tap labels to isolate connections)

Kaynak: "The Middle Eastern Mesh", *Economist*, 3 Nisan 2015, <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/04/daily-chart-0>, (Erişim Tarihi: 15.09.2017).

- DEAŞ, El-Kaide ve El-Nusra'nın önderliğinde "radikal islami" cihat anlayışının yükselmesi [Bunun yanı sıra diğer örgütler (Haşdi Şabi, Husiler ve Hizbullah) de bölgedeki rollerini arttıracak yönde faaliyetlere girişebilir.]²⁶
- Bölgesel politikayla beslenen etnik ve mezhepsel aşırılıklar.
- Toplumsal çelişkiler.
- Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirdiği referandumla birlikte milliyetçi eğilimin artması.
- Suriye, Irak ve Kuzey Afrika bölgelerinden gelen yeni göç akımları.
- Devlet anlayışının önem kaybetmesi.
- Devlet kurumlarında yolsuzluğun artması ve iyi bir yönetimin olmaması.
- Ekonomik kalkınmanın azalması.
- İklim değişikliği. (Ortadoğu ve Kuzey Afrika iklim değişikliği tehlikesiyle karşı karşıyadır. Hava kirliliğine sağlanan katkı %6 oranında olmasına rağmen bahse konu bölgeler, hava kirliliğinden çok zarar gören; dünyanın en kurak alanlarıdır. Bu bağlamda yapılan istatistikler, 2025 yılında 80 ila 100 milyon insanın susuzluk sorunuyla boğuştuğunu göstermektedir. Bu sorundan en çok etkilenen ülkeler; Mısır başta olmak üzere Katar, Libya ve BAE'dir.)
- Petrol zengini ülkeler tarafından gündeme getirilen kalkınma projelerinin amacından sapsması. (Ayrıca Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyelerinin ürettiği varil miktarı arasında büyük farklılıklar görülmesi sebebiyle petrol fiyatları düşmektedir.)

²⁶ Terör örgütlerinin uluslararası politikada aktör olarak kullanılması hakkında bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Uluslararası Aktörü Olarak Terör Örgütleri", Haydar Çakmak, der., *Terörizm*, Platin Yayınları, Ankara, 2007. s. 73-97.

- Ortadoğu lkelerinin birçoğunda işsizlik sorunu yaşanması nedeniyle işsiz kişilerin silahlı grup ve örgütlerin hedefi haline gelmesi.
- Siyasetçi sınıfı ile orta sınıf arasındaki uçurumun büyümesinden dolayı i çatışmaların vuku bulması. (Bu durum, bölgeyi Suriye ve Libya'da yaşanan benzer çatışmaların içine doğru çekmektedir.)
- Ortadoğu lkelerinin eğitim seviyeleri birbirlerinden farklı bir nitelik arz etmesi. (rneğin; İsrail ve Türkiye'de eğitim düzeyi yüksek olmasına karşın; diğer lkelerde bu seviyenin düşük olduğu grlmektedir. Bu durum, Ortadoğu'yu küresel zorluklarla karşı karşıya getirecektir.)

Ortadoğu bölgesinde karşılaşılan güvenlik sorunları son on yıl içerisinde hızlı bir şekilde artmıştır. Ani devrimler ve silahlı çatışmalar hasebiyle bölge bir kaos ortamı haline gelmiştir. Bu bağlamda gelecekte de Ortadoğu'nun güvenliğini etkileyecek gelişmelerin yaşanacağı dşnlmektedir. Genel olarak bölgede yaşanan siyasi ve askeri kutuplaşmalar, bölge ülkelerinin ulusal çıkarlarına hizmet etmeyecek sonuçlar doğurabilir.

5. ORTADOĞU BÖLGESİ'NDE GÜVENLİK

Bölge kapsamında güvenliğin gelecek eğilimi ve dinamiği konusunda kesin bir şey söylenememektir. Bu durum, siyasi yönelimleri de etkilemektedir. 2014 yılında Suriye ve Irak'ta faaliyet gösteren DEAŞ terör örgütünün doğrudan yaptığı etkilerden biri de 25 Eylül 2017 tarihli IKBY Referandumu'dur. IKBY'nin DEAŞ terör örgütünün Irak'ın bazı bölgelerini işgal etmesinden yararlanarak gerçekleştirmiş olduğu referandum, sadece Irak değil; Türkiye, İran ve Suriye'nin milli güvenliğini de tehdit etmiştir. DEAŞ terör örgütü, Suriye ve Irak arasındaki sınırları ortadan kaldırırken ortaya çıkan yeni silahlı ve politik gruplar bölgenin siyasi haritasını yeniden çizmeye başlamıştır. Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde terör faaliyetleri vuku bulmaya ve silahlı gruplar varlık kazanmaya başlamıştır.

Bu kapsamda ABD öncülüğündeki uluslararası camia, balistik füze programı bağlamında İran'la yoğun bir mücadeleye girişmiştir. Diğer yandan uluslararası yaptırımlar, nükleer antlaşmanın ardından da devam ettirilmiştir. Bu yaptırımların sonuncusu, 2017 yılının Ekim ayında ABD Maliye Bakanlığı kayıtlarında Devrim Muhafızları Ordusu'nun (DMO) terör listesine alınmasıdır. Ardından, Yaptırımlar Yoluyla Amerika'nın Düşmanlarıyla Mücadele Kanunu (CATSA) çıkarılmış ve bu kanun kapsamında 40 kurum ile kişiye müeyyideler getirilmiştir. Yaptırımların uygulanmasıyla birlikte Suudi Arabistan ile ABD, İran'ın bölgedeki rolünün sınırlandırılması üzerine yaptıkları çalışmalara hız kazandırmışlardır.

Ortadoğu bölgesi, son dönemlerde Katar ve Körfez çerçevesinde önemli siyasi krizler yaşamıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra bölgede yeni kutuplaşmaların belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla bölgede

ortaya çıkan yeni koalisyon ve ittifaklar, Ortadoğu'nun 2018 yılındaki genel görünümü değiştirebilir. Türkiye-Rusya-İran eksenine karşın Suudi Arabistan-ABD-Mısır birlikteliği vuku bulmuştur. İsrail ise bölgede yaşanan kriz ve fırsatları değerlendirecek bir konuma haiz olarak milli güvenliğinin arttırılması bağlamındaki gelişmeleri yakından takip etmeye çalışacaktır. Dolayısıyla gelecek, bölgesel dengelerin değişimi kapsamında daha belirsiz bir hal alacaktır. Bölgesel siyaset, güvenlik alanında önleyici stratejiler benimseme eğilimine girmiştir. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesine müteakip İran'ın attığı adımlar, birer önleyici tedbir olarak bu bağlamda değerlendirilebilir. Suudi Arabistan'ın bölgedeki son abaları, DEAş sonrası süreçte İran'ın bölgeye müdahale etmesinin bir getirisidir. Aynı şekilde Türkiye'nin Suriye'deki önleyici hareketinin nedeni, ülkenin kuzeyinde varlık gösteren Partiya Yekitiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi (PYD) terör yapılanması tehdididir. Esad'ın düşmesiyle bölgesel güvenliğin darbe almasını önlemek isteyen Rusya, Suriye'ye güçlü bir şekilde müdahale etmiş ve bu yöndeki faaliyetlerini devam ettirmiştir. Diğer yandan Rusya ve İran'ın bölgedeki etkinliği, ABD'nin bölgede edindiği rolün diğer bir sebebidir.

Uluslararası ve bölgesel düzeydeki karar mercileri, önleyici tedbirlerle denge kurmayı en sağlıklı yaklaşım olarak görmektedir. Trump yönetiminin Ortadoğu'da karşı karşıya kaldığı tehditler, Obama dneimine nazaran daha ciddi bir hal almıştır. Bu nedenle ABD'nin bölgedeki askeri faaliyetleri, bölgenin kaderini belirlemede önemli bir seçenek olacaktır.

Ortadoğu'da yaşanacak problemler, halihazırda devam eden sorunların bir uzantısı olarak devam edebilir. Nitekim Arap Baharı'nın etkilerini telafi etmek için yapılan uluslararası girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Batı lkelerinin Arap devletlerinde meydana gelen halk ayaklanmalarına hazırlıklı olmaması nedeniyle bu durum, büyük bir felakete dönüşmüştür. Libya'daki güvenlik sorunu, Tunus ve Mısır'daki siyasi istikrarsızlık ve İran'ın bölgede birçok krizi kontrol etmesinin devam etmesi gibi meselelerin varlık göstermesi; uluslararası karar mercilerini büyük problemlerle karşı karşıya getirmiştir. Bu sorunların başında silahlı grupların bölgede varlık göstermesi ve Suriye, Irak, Yemen ve Libyadan yaşanan göç dalgaları gelmektedir. Bölgenin uzun vadede güvenliğini etkileyebilecek düzeyde olan siyasi, ekonomik ve askeri sorunlar cereyan etmektedir. Bu nedenle bölge ülkelerinin birçoğu, siyasi başarısızlık ve bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Daha sonra ortaya çıkacak sonuçlardan dolayı yeni insanlık dramları ve g dalgaları gerçekleşebilir. Bu olaylar bağlamında da g edilen ve göçe maruz kalan devletler büyük zarar görecektir.

İran nükleer programının fiili bir şekilde tamamlanması, birçok bölgesel sorunu üzecek ve normalleşme sürecine girilmesini sağlayacaktır. Burada işaret edilmesi gereken hususlardan biri, 2016 yılında P5+1 (ABD, Fransa, Rusya, Çin, İngiltere ve Almanya) ile İran arasında yapılan nükleer antlaşmanın ardından İran'ın nükleer programının gündemden düşmesiyle balistik füze programının yeni bir tartışmaya yol açmasıdır. İran'ın balistik füze programının yol açtığı asıl sorun, balistik füzenin elde bulundurulup

bulundurulmaması değildir. Balistik füzenin tehdidi altında olan ülkelerin birçoğu, özellikle Suudi Arabistan ve İsrail; Yüksek İrtifa Terminal Alan Savunması (THAAD) füze savunma sistemi örneğindeki gibi dünyanın en gelişmiş savunma sistemlerine sahiptir. Nitekim bu savunma sistemleri, İran'dan atılacak balistik füzelere İran topraklarında karşılık verebilecek bir kapasitedir. Ancak burada temel problem, İran'ın savunma sistemlerini Hizbullah, Haşdi Şabi ve Husiler gibi müttefiklerine göndermesidir. Bu nedenle uluslararası sistemin ve bölgenin bu sorunla haşır neşir olması, ortaya çıkabilecek yeni tehlikelerin habercisidir. Nitekim İran'ın balistik füze programını geliştirmesine müteakip tehlike daha farklı bir boyut alabilir.

Suudi Arabistan ile İran arasında cereyan eden çatışma, bölgenin güvenlik alanındaki geleceğini tayin etmede önemli bir rol alacaktır. Zira Irak, Suriye ve Yemen'deki çatışmalar; doğrudan İran ve Suudi Arabistanlı karar alıcılara bağlıdır. Diğer yandan Suriye'deki barış sürecine yakın vadede belirsizliğin hâkim olması nedeniyle dünya petrol fiyatlarında gerçekleşen keskin düşüş; bölge ülkelerinin ekonomisini etkilemeye devam edecektir. Bu durum, gelecek bağlamında birçok soruyu da beraberinde getirmektedir.

Özetle, Ortadoğu bölgesinde yaşanan güvenlik sorunları aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır:

- Afganistan ve Irak'a yapılan uluslararası müdahale,
- Mezhepsel ve etnik çatışmalar,
- Ulus-devletin çöküşü,
- Bölgesel ve uluslararası güçlerin benimsediği stratejiler arasındaki farklılıklar,
- Arap Baharı devrimleri; Suriye, Yemen ve Libya'da artan silahlı çatışmalar,
- DEAŞ, El-Nusra Cephesi, Boko Haram ve El-Kaide gibi Selefi terör gruplarının etkinliğinin artması,
- Yeni milis güçler, siyasi hareket ve grupların ortaya çıkması,
- Uluslararası ve bölgesel eksenlerin ortaya çıkmasıyla birlikte stratejik kaosun meydana gelmesi.

Yukarıda belirtilen hareketle Ortadoğu'nun geleceği, cereyan eden gelişmelerden büyük ölçüde etkilenecektir. 2001 yılından beri bölgede yaşanan "felaketler", Ortadoğu'yu diğer bölgelerden daha istikrarsız bir konuma getirmiştir. Bu durum, karar mercilerinin gelecekle ilgili tahminlerini ve yapacağı hazırlıkları zorlaştırmaktadır.

6. ORTADOĞU'NUN GELECEĞİNE DAİR ÖNGÖRÜDE BULUNMAYI ZORLAŞTIRAN UNSURLAR

Arap Baharı, bölgesel ve kısmen uluslararası bir kaosa sebebiyet vermiştir. Ortadoğu'da siyasi kargaşaya neden olan Arap Baharı dolayısıyla Avrupa ülkeleri, toplumsal ve ekonomik sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Özellikle 2011 yılından sonra Avrupa'ya yapılan göç, Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların doğrudan bir sonucudur. Almanya ve İsveç gibi birçok Avrupa ülkesi, göç dalgalarına uyum sağlarken; Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi bazı devletlerde toplumsal sorunlar baş göstermiştir. Zira İngiltere'nin 29 Mart 2017 tarihinde Avrupa Birliği'nden (AB) çıkmasının temel sebeplerinden biri, devletin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden Avrupa'ya göç eden kişileri kabul etmemesidir. Diğer yandan DEAŞ militanları veya DEAŞ yanlısı kişilerin ülkeye giriş yapması, ABD için ciddi bir tehlike oluşturmuştur. Bundan dolayı Trump, mültecilerin ülkeye girişini durdurmuştur. Bu durum, ABD'yi Suriye'nin kuzeyinde güvenli bir bölge oluşturmaya itmiştir.

Ortadoğu'nun geleceğiyle ilgili tahmin yürütmek her zaman zor olmuştur. Başka bir ifadeyle karar mercileri ve araştırma merkezleri bölge geleceğini tahmin etme bağlamında daima zorluk yaşamaktadır. Nitekim Ortadoğu bölgesi, sürprizlerle doludur. Bu bağlamda 1973 Arap-İsrail Savaşı, 1973-1974 yılları arasında petrolün silah olarak kullanılması, 11 Eylül Saldırıları ve Arap Baharı bölgede ani bir şekilde ortaya çıkmış ve karar mercilerinin değer ve düşünce sistemlerini ciddi bir şekilde tehdit etmiştir.

İstihbarat operasyonlarının yetersiz kalması, bürokratların olaylar ve siyasi gelişmelerle ilgili bilgi toplama konusundaki başarısızlıkları ve terör saldırıları veya askeri operasyonlar çerçevesinde gerekli uyarıların yapılmaması

stratejik sürpriz varsayımının meydana gelme olasılığını arttırmaktadır. Bu nedenle birtakım teorik koşullara bağlı olan doğru siyasi tahminler yapmak zorlaşmaktadır. Çünkü tahminler, kısa vade kapsamında yapılabilecek; ancak uzun vadede bölgesel sistem bağlamında yanlış varsayımlara mahal verebilecektir.

Yukarıda belirtilen perspektiften hareketle; bölge konjonktürünü genel anlamda inceleyecek olan bu çalışma, İran ve Ortadoğu bölgesinin 2018 yılında yaşayacağı olası geleceğini objektif ve hedeflere bağlı bir şekilde değerlendirecektir. Ortadoğu'nun geleceğini analiz eden kaynakların kesinlik taşıyıp taşımadığı bilinemez. Ancak karar alıcılar ve strateji geliştiren merciler için büyük bir önem arz ettiği aksi savunulamaz bir yargıdır. Diğer yandan karar alıcılar, politika ve stratejiler geliştirirken birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Ortadoğu'da son yıllarda vuku bulan gelişmelerle yaşanan "değişim", bölgenin en belirgin özelliği haline gelmiştir. Bu durum bölgenin geleceğiyle ilgili planların yapılmasını zorlaştırmıştır. Bölgede ve uluslararası alanda vuku bulan siyasi dönüşümün yanı sıra ekonomi alanında yaşanan gelişmeler, gelecekte birçok olumsuzluğa sebebiyet teşkil edecektir.

7. 2018 YILINDA ORTADOĞU'NUN GELECEĞİNİ İLGİLENDİREN ÖNEMLİ SORULAR

Bölgede hâkim olan belirsizlikten dolayı meydana gelecek gelişmeler hakkında varsayımlarda bulunmak zordur. Dolayısıyla rapor, birtakım sorulara cevap aramaktadır: “Ortadoğu'nun yakın geleceğiyle ilgili senaryolar nelerdir?”, “Siyasi karar alıcıların bu senaryoları gözden geçirmesi gerekiyor mu?” Nitekim bu senaryoların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi, bölgede yaşanan çatlaklar dolayısıyla pek mümkün görülmemektedir.

Yukarıda belirtilen temel sorular, bilinçli bir seçimi yansıtmaktadır. Parçalanmış bir durumda olan Ortadoğu'da yaşanan ani gelişmelerin etkisi, sadece bölgeyle sınırlı kalmayacak; Avrupa'ya kadar uzanacaktır. 2018 yılı boyunca bu etkinin devam etmesi beklenmektedir.

Bu raporun başında da belirtildiği üzere Ortadoğu; Türkiye, İran, İsrail, Irak, Kuveyt, Katar, Bahreyn, BAE, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Lübnan'dan oluşmaktadır. Bu tanım, hedeflere göre farklı şekillerde tezahür etmiştir. Dahası Ortadoğu'daki güvenlik ve siyaset, özellikle önemli olduğuna inandığımız birkaç faktöre dayandırılarak analiz edilecektir.

Bu raporun temel amacının Ortadoğu'daki genel durumun nasıl değerlendirileceğini gösteren senaryolar geliştirmek olduğunun vurgulanması gerekmektedir. 2018 yılında durumun nasıl gelişeceği de bu kıstasta incelenecektir. Bölgede devam eden kargaşa ve gerginlik çerçevesinde bölgeyi nasıl bir geleceğin beklediği analiz edilecek ve gelecekte neler olacağı sadece tartışılmayacak; bir ölçüde belirlenecektir. Senaryolar, genel düşünceye bir temel oluşturması adına ele alınacaktır. Diğer yandan varsayımlar, birtakım

zorluklara yönelik olarak yapılacak hazırlıklara siyasi seçenekler sunabilir. Çalışmada geliştirilecek senaryolar, Ortadoğu'nun geleceğiyle ilgili birtakım öneriler verilebilir. Aynı zamanda bölgesel güvenlik ve uluslararası ilişkiler hakkında genel bir düşünce oluşturabilir.

Bu senaryoların analiziyle bölgenin durumunu etkileyecek; değişim içeren birtakım hususlara odaklanılacaktır. Burada asıl zorluk, analiz yapabilmek için bölgesel düzeyde çok geniş kapsamlı etkilere neden olacak konular bulmaktır. Ardından hâkim olan faktörler, senaryolar çerçevesinde geliştirilecektir. Bu yaklaşımın zayıf noktası, bölgesel güçlerin arasındaki karşılıklı etkileşimin, ilişkilere hâkim olması nedeniyle taktik olay ile stratejik olay arasında ayırım yapmanın mümkün olamamasıdır. Belirtmek gerekir ki çalışmada ulaşılmaması arzu edilen olgu, geleceğe yönelik en olası durumla ilgili bir karar vermek ve bu kapsamda detaylı bilgi vermek değildir. Mümkün mertebe gerçekleştirilecek senaryolar geliştirebilmektir. Bununla birlikte sonuçlar, mükemmel olmayabilir. Buradaki asıl önemli husus, okuyucunun konular arasından seçim yapması ve senaryoların nasıl yazıldığını takip edebilmesidir. Geleceğe ilişkin mütevazı bir bakış sunmak adına senaryolar oluşturulması, geleceğe dair çalışmalar yürüten enstitülerin geliştirdiği araç ve yöntemlerle mümkündür. Örneğin; İngiltere Ulusal İstihbarat Meclisi'nin 2039 Raporu ve İngiltere Savunma Bakanlığı'nın 2045 yılında Küresel Stratejilere Yaklaşımı gibi yayınlar bu çalışmanın ilham kaynağıdır. Dolayısıyla belirsiz geleceğe bir bakış açısı kazandırma hususuna birçok ülke ve araştırma merkezi tarafından ilgi gösterildiği bilinen bir gerçektir. Bu tarz çalışmaların yapılmaması, gelişmeleri önceden tahmin etmeksizin; yaşananlara ayak uydurmaya sebebiyet verecektir.

Ortadoğu'nun geleceğini yakından ilgilendiren en önemli faktörleri belirlemeden önce bu alanda birçok uluslararası konferansın düzenlendiğini söylemek gerekir. Bu bağlamda yapılan en önemli konferanslardan biri, Ortadoğu bölgesini etkileyebilecek çeşitli konuları inceleme konusu edinen; 2015 yılının başlangıcında İsveç'te düzenlenen konferanstır. Bir diğer önemli konferans, 2015 yılının Haziran ayında yapılmıştır. Bu konferans, Ortadoğu'nun gelecekte karşılaşılabilecek güvenlik meseleleri başta olmak üzere şu hususları da ele almıştır: Doğal kaynaklar, iklim değişikliği, su ve gıda güvenliği, ekonomi politikası, enerji, siyaset, Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan rekabet, din ve siyasi hareketler. Ayrıca bölgenin geleceğiyle ilgili görüşler de toplantı dahilinde incelenmiştir.

2018 yılında bölgenin genel durumunu belirleyecek faktörlere değinmek gerekmektedir. Söz konusu faktörler; enerji, din, siyaset ve askeri rekabet başlıkları altında incelenecektir. Belirtilen ana başlıklar, bölge geleceğinin imajını şekillendirmede büyük bir rol oynayacaktır. Aynı zamanda bu faktörler, önemli ancak; karmaşık birçok ikincil meseleyi de içermektedir.

7.1. Siyasi Durum ve Aktörlerarası İlişkiler

20. yüzyılın son yirmi beş yılında tek bir krizle karşılaşan ABD yönetimi, öncesi görülmemiş kriz dalgalarıyla mücadele etmektedir. Bu krizlerin her biri, tüm dünyayı saracak büyüklükte cereyan etmiştir. Ortadoğu bölgesini çepeçevre saran en büyük sorun, devlet düzenlerine müdahil olunmasıdır. Uluslararası camianın bu durumla ilgili tedbirler almaması, ortaya çıkan güç ve otorite boşluğunun devlet dışı aktörlerce doldurulmasına mahal vermektedir. Burada belirtmek gerekir ki; son dönemlerde devlet düzenine saygı duymayan tek aktör, DEAş değildir. Bu çerçevede İran da müdahaleci aktörler arasında sayılabilir. İran, bölgesel güçlerle yürüttüğü rekabet bağlamında Ortadoğu'da bulunan şii topluluklar üzerinden komşu ülkelerin iç işlerine müdahale ederek nüfuz edinmeye çalışmaktadır. İran'ın bölgedeki nüfuzunun arttığının farkında olan Suudi Arabistan ve diğer Sünni devletler, bu duruma karşılık vermeye başlamışlardır. Arap ülkeleri, İran'ın nüfuzuyla mücadele ederken; İsrail, söz konusu devletin nükleer ve balistik füze programını büyük bir endişeyle izlemektedir. Arap ülkelerinin nükleer ve balistik füze programlarıyla ilgili görüşü, İran'ın yayılmacılık politikası bağlamında şekillenmektedir. Bölgede yaşanan gelişmelerden de anlaşıldığı üzere Suudi Arabistan'ın Bahreyn ve Yemen'e yaptığı müdahale, Tahran'ın bölgedeki faaliyetlerine karşılık vermeye başlandığını göstermektedir.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan kaoslar, Birinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ABD ve müttefikleri tarafından yönetilmiştir. Ancak bölgede vuku bulan birçoğ gelişme, uluslararası düzene karşı büyük bir tehlike yaratmıştır. Bu gelişmelerin başında "Arap Baharı" olarak bilinen halk ayaklanmaları ve İslami hareketlerin yükselişi gelmektedir. Bölgede yaşanan gelişmeler, bölge ülkelerinde kökten bir değişimin meydana gelmesini hedeflemektedir. DEAş ve İran İslam Devrimi sonrası süreç, bölgenin modern devlet yapısını kökten değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle ulus-devlet yapısı bozulmaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra modern devlet yapısı bölge bağlamında zayıf bir görüntü çizmektedir. Nitekim din, aşiret ve aile çıkarları ülke çıkarlarına tercih edilmektedir. Kendi milli güvenliğini temin etmek isteyen Washington yönetiminin "bölgenin istikrarını sağlamak" adı altında giriştiği faaliyetler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Ortadoğu bölgesi, önemli siyasi gelişmelere tanık olmuştur. Bölgede yaşanan en önemli gelişmelerin başında, İsrail devletinin İngiltere ve ABD tarafından desteklenerek kurulması gelmektedir. Bu önemli gelişmelerin beraberinde Arap-İsrail Savaşları vuku bulmuştur. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasını ifade eden Soğuk Savaş döneminin uluslararası sisteminin ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki kutuptan oluşan düzeni, Ortadoğu'da nüfuz kazanmak bağlamında

27 James F. Jeffrey-Dennis Ross, "Making Sense of Chaos in the Middle East Multiple Wars, Multiple Alliances, Policy Analysis", *Washington Institute*, 6 April 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/making-sense-of-chaos-in-the-middle-east-multiple-wars-multiple-alliances>, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

mücadeleye girişilmesine sebep olmuştur. Tüm bunlara ek olarak İran-İrak Savaşı (1980-88) ve Birinci Körfez Savaşı (1990-91) gerçekleşmiştir. Birinci Körfez Savaşı'nda Irak Ordusu, ABD öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyon tarafından zayıflatılmıştı.²⁸ Bu şekilde İsrail, bölgede askeri üstünlük ve kontrol sağlamıştı. Bölgeyi derinden etkileyen bu gelişmelerin yanı sıra terörle mücadele savaşları da başlamıştır. Ortadoğu, sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar geçen süreçte istikrarsız bir konuma haiz olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren yapılan savaşlar sonucunda jeopolitik değişimler meydana gelmiştir. Afganistan ve Irak, ABD tarafından işgal edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra İsrail, Batı Şeria'da meydana gelen ayaklanmaları bastırmak adına çıkarılan ayaklanmaları terör eylemi olarak nitelendirerek; bu bölgeyi işgal etmiştir. Bu bağlamda sahip olduğu zengin doğal kaynaklardan dolayı Ortadoğu, büyük güçlerin her zaman rekabet ettikleri bir bölge haline gelmiştir.

ABD yönetimi, özellikle 11 Eylül Saldırıları sonrası süreçte Afganistan ve Irak'ı işgal etmesine müteakip olarak Ortadoğu'da bulunan devletlerin kendi aralarında din ve etnik yapı bağlamında savaşmalarına yol açacak politikalar geliştirmeye başlamıştır. Washington, 21. yüzyılda yükselen İslam jeopolitiğini dağıtmak adına İslam Dünyası'nda bir iç savaş çıkarmak istemiştir. Dolayısıyla ABD'nin bu stratejisi kapsamında geliştirdiği politikaların bir sonucu olarak bölgede yaşanan gelişme ve sorunlar, İsrail'in bölgedeki konumunu daha güçlü bir hale getirmiştir. Washington, bölgede çıkarmak istediği çatışmalarla ilgili olarak farklı yollara başvurmuş ve bu savaşın daha çok Suudi Arabistan, İran ve Türkiye üzerinden gerçekleşmesi için çaba göstermiştir.²⁹

Uluslararası siyaset bağlamında küresel aktörlerin yanı sıra bölgesel güçler de Ortadoğu'da hakimiyet kurmaya çalışmakta ve kendi projelerini bölge üzerinde uygulamak istemektedirler. Ortadoğu'nun bölgesel güçleri kıstasında tarih, medeniyet ve coğrafi konum merkezi bir rol edinmektedir. Farklı üst akıl mekanizmalarına sahip olan söz konusu aktörler, birbirinden ayrı nitelikler arz eden hedefler çevresinde faaliyet göstermektedirler. Bahsedilmesi gereken üç önemli proje arasında İran ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir tasarı da bulunmaktadır. Her iki ülkenin projesi de bölgedeki gelişmelerin bir sonucu olarak gelişmiştir. Türkiye ile İran'ın bölgeye yönelik projeleri, İslami temellere dayansa da birbirlerinden oldukça farklıdır. İran'ın projesi; Radikal İslamcı, Batı ve Siyonizm karşıtı olarak değerlendirilirken; Türkiye'ninki Batı tarafından kabul gören; ılımlı bir tasarı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca Batı ile Doğu arasında bir köprü niteliğine haiz bulunan Türk projesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir ihyası olarak kabul edilmektedir. Bu projenin "halifelik" adı altında bölgede kontrol sağlamayı hedeflediğini düşünen bir kesim de bulunmaktadır.

28 Hasan Abdulkadir, "Tahvulat Coğrafiya el-Siyasiye fil Şarkul Avsat Matlaa Karın 21 (21. Yüzyılda Ortadoğu'daki Jeopolitik Değişimler)", *Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Ürdün, <http://mesj.com/new/ArticleDetails.aspx?id=696>, (Erişim Tarihi: 05.09.2017).

29 Mehmet Seyfettin Erol, "The Last 'GMEP Rounds' in the Middle-East Chess Game", *Ankara Center for Crisis and Policy Studies*, 12 Kasım 2017, <https://ankasam.org/en/last-gmep-rounds-middle-east-chess-game/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

İran'ın bölgeye yönelik olarak uyguladığı projenin İslami kılıf altındaki bir Fars milliyetçiliği projesi nezdinde Şii topluluklar üzerinden bölgede yürütüldüğü düşünölmektedir. Bölge bağlamında benimsenen bir diğeri önemli tasarısı ise İsrail (Siyonist) projesidir. Siyonist projesinin genel karakteristiği saldırganlık ve yayılcılıktır. Bahse konu projenin ilk aşaması, Ortadoğu ölkeleri ve toplulukları arasında savaş çıkartarak; Arap-İslam ölkelerini zayıf kılmaktır. İkinci aşaması, İsrail'in bölgedeki en güçlü devlet haline getirilmesidir. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren planlandığı üzere Nil ile Fırat nehirleri arasına "Büyük İsrail" devleti inşa edilebilecektir. Projeleri birbirlerinden farklı bir nitelik arz etmesine rağmen İran ve Türkiye; İsrail'in bölgedeki hedeflerine karşı bir tutum benimsemişlerdir. Bu kapsamda Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararına karşı durmuşlardır. Söz konusu karar, İslam Dünyası tarafından kınanmasına rağmen; Batılı ölkeler bağlamında Siyonizm'in önemli bir başarısı olarak kabul görölmektedir.

İsrail'in projesinin, Ortadoğu ölkeleri arasındaki çatışmalar üzerine kurulmuş olması ve ABD yönetiminin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması, 2018 yılında birbirinden ayrı nitelik arz eden projelere haiz bulunan Türkiye ve İran'ın; Filistin meselesi başta olmak üzere birçok bölgesel konuda fikir birliğine gitmesine sebebiyet verebilir. Nitekim İsrail projesi, sadece Arap ölkelerine değil; tüm İslam devletlerine yönelik büyük ve ciddi bir tehdittir.

Yukarıda belirtilen hususların yanı sıra Ortadoğu'da hâkim olmak isteyen üç projenin kendi arasında kurduğu ilişkiler, belirsizlik içermektedir. Türkiye ve İran projesi, birbirine rakip olsa da birbirleriyle çatışmayacaktır. Türkiye projesi ile İsrail'inki birbirleriyle uyumlu olmasa da çatışacakları kesin bir şekilde ileri sürülemez. Bunlara rağmen; İran ve İsrail'in projeleri arasında hiçbir bağlantı bulunmamakta ve birbirleriyle çatışacaklarına kesin gözüyle bakılmaktadır. Bahse konu projelerin herhangi biri, küresel güçlerin desteklemesi durumunda gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla büyük güçler, bölgesel kondisyona hâkim bir konumda bulunmakta ve Ortadoğu'nun geleceğini yönlendirebilmektedir.³⁰

Tarih boyunca istikrarsız bir alan olarak bilinen Ortadoğu, büyük güçlerin üzerinde mücadele yürüttüğü bir bölgedir. Bu nedenle bölge; siyasi, askeri ve güvenlik alanlarında süregelen şekilde dengesiz bir konumda olmuştur. 1939 Oslo Antlaşması, 1979 Camp David Anlaşması, 1991 Madrid Barış Konferansı, 2004 Yol Haritası Planı, 2007 Annapolis Konferansı ve 2017 Riyad Zirvesi gibi organizasyonlar ve 1991 yılından beri yapılmakta olan askeri müdahaleler bölgeye istikrar getirmemiştir. Yukarıda belirtilen uluslararası çabalara rağmen bölgede yaşanan güvenlik sorunu, kaos ve insan hakları ihaleleri artmıştır.

Bölgede yaşanan köklü çatışmalar ve krizler, bölgeyi kara delik haline getirmiştir. Bu şekilde Ortadoğu, tüm sorunların merkezi haline gelmiş ve büyük güçleri kendine doğru çekmiştir. Bölgede vuku bulan siyasi kargaşa,

30 Hasan Nafia, "Eyu Mustekbal Yantadur Mantıkat Şarkul Avsat? (Ortadoğu Bölgesini Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?)", *Al-Hayat*, 26 Nisan 2017, www.alhayat.com/Opinion/Writers/21516419/أی-, (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

devlet düzenlerini tehdit eden etnik ve mezhep temelli askeri çatışmalara dönüşmüştür. İKBY'nin 25 Eylül 2017 tarihinde düzenlediği bağımsızlık referandumu, Irak'ın komşu ülkelerine ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Nitekim Irak'ın komşu ülkeleri de aynı sorunu yaşamaktadır. Ayrıca bölgede yaşanan sorun ve krizler, bölgesel düzene yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Örneğin, Katar-Körfez Krizi, Körfez Ülkelerinin gücünü simgeleyen Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) varlığına tehdit oluşturmaktadır.

Ortadoğu jeopolitiği ve bölge devletlerinin ilişkilerinde pek çok zorluk söz konusu olmuştur. Bu zorluklar aşağıdaki temel sebeplerden kaynaklanmaktadır:

- Bölgenin sahip olduğu enerji,
- Bölgenin jeopolitik konumu,
- Uluslararası müdahaleler,
- İç çatışmalar,
- Çatışan ideolojiler,
- Mezhepsel ve dini çatışmalar,
- Güvenlik ve kimlik sorunu,
- Bölgesel ve uluslararası çıkarların çatışması.

Tüm bu hususlar, Ortadoğu'yu siyasi kapsamda ve güvenlik anlamında dünyanın en kompleks bölgesi haline getirmiştir. Bölgeye hâkim olan karmaşık durum, emperyalist güçlerin bölgede hakimiyet kurmasını engellemiştir. Rusya ve ABD, bölgeyi bu zamana kadar başarılı bir şekilde kontrol etmiştir. Bölge bağlamında çatışmalara girişmek isteyen tüm güçlerin çabaları başarısızlığa uğramıştır. Büyük güçlerin gelecekte bu yönde göstereceği çabalar da aynı şekilde başarısız olacaktır.

7.2. Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Terör Örgütleri

2015 yılının ilk yarısında bölgesel sistemde vuku bulan gelişmelerden biri de Ortadoğu sınırlarının geleneksel çizgilerin ötesine geçmesidir. Ortadoğu ile Afrika ve Asya ülkeleri arasındaki sınır aşılmış ve söz konusu bölgeler arasında önemli ölçüde etkileşim gerçekleşmiştir. Bu durum, Senegal'in Suudi Arabistan öncülüğünde yapılan Kararlı Fırtına Operasyonu'na katılmak istemesi ve Asya ülkesi olan Pakistan'ın bölgedeki rolünde meydana gelen değişimle net bir şekilde anlaşılabilir. DEAŞ terör örgütünün farklı bölgelere yayılması ve terör eylemleri gerçekleştirmesi, Ortadoğu ile diğer bölgeler arasındaki sınırı ortadan kaldırmıştır.

Eş-Şebab Örgütü'nün Kenya'nın Garissa Üniversitesi'nde düzenlediği saldırının sonucunda 148 kişi yaşamını kaybetmiştir. Saldırıyı üstlenen eş-Şebab terör örgütünün, gerçekleştirdiği eylemle Kenya'dan; Somali'de giriştiği terör faaliyetleri dolayısıyla intikam aldığı öne sürülmüştür. Bu durum, aynı zamanda Mali'de bulunan Azavad Kurtuluş Örgütü ile Muvekkun Bil-dem

Örgütü arasındaki bağlantıları da yansıtmaktadır. Sınır ötesi terör eylemlerin yükselişi çerçevesinde Ortadoğu güvenliğini tehdit eden bazı bölgeler aşağıda sıralanmıştır.³¹

Batı Afrika: Bu bölge, dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biridir. Örnek vermek gerekirse Nijerya, Boko Haram terör örgütünün aktif olduğu ölkelerden biridir. Malı'nın kuzeyinde ise birden fazla terör örgütü yuvalanmıştır. Örneğin; Tavrik, Azavad Ulusal Kurtuluş Hareketi ile Ensaruddin ve Tevhit ve terör hareketleri bu tür örgütlerdendir.

Afrika Boynuzu: Bu bölgede özellikle sorunlu alan olarak Sudan başta gelmektedir. Bu alan, terör gruplarının herhangi bir zorluk çekmeden yerleştiği bölgelerden biridir. Eş-Şebab, bölgede en aktif şekilde faaliyet gösteren örgüttür. Örgüt, Somali ve komşu ölkelerde; özellikle de Kenyada birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir. Ayrıca eş-Şebab hareketinin ortaya çıkışından bir yıl sonra (2005 yılından itibaren) birçok korsancılık eylemi vuku bulmuştur.

Güney Asya (Hindistan, Pakistan ve Afganistan): Hindistan'da; Naksalit, Hindistan Komünist Partisi'nin (Maoist) silahlı kolu olan Halk Kurtuluş Cephesi, Hindistan Öğrenciler İşlami Hareketi ve Hindistan Mücahitler Hareketi gibi birden fazla isyancı grup aktiftir. Hindistan'daki isyancı hareketler, halk savaşları vasıtasıyla mevcut rejimi değiştirmeye çalışmaktadır. Pakistan'da Asker Tiba ve Asker el-Kahhar ile Tahrikul Hilafa gibi birçok silahlı grup faaliyet göstermektedir. Bu hareketlerin birçoğu, büyük terör eylemleri gerçekleştirmekle suçlanmıştır. Bu olayların en önemlisi, 2006 yılında Mumbai trenine düzenlenen saldırıdır.

Orta Asya ve Kafkasya: Terör gruplarının aktif şekilde faaliyet gösterdiği Pakistan ve Afganistan'a yakın olan bu bölge, silahlı oluşumların barınabileceği engebeli alanlara sahip bulunması nedeniyle dünyanın terörden en çok etkilenen yeridir. Bu bölgede aktif olan gruplar arasında El-Kaide'yle iyi ilişkiler içerisinde bulunan örgütler de bulunmaktadır. Bu gruplara örnek olarak; Özbekistan İşlami Hareketi, Hizb-ut Tahrir Hareketi, Kafkasya Emirliği ve İkramiye Örgütü verilebilir. Ayrıca Çeçenistan ve Dağıstan'da da birçok radikal silahlı grup bulunmaktadır.

Ortadoğu: Ortadoğu bölgesi, silahlı grupların çok fazla etkin olduğu dinamik bir bölgedir. Bu bölgede dini (DEAŞ, El-Nusra) ve etnik (PKK, PYD) temelli birçok silahlı terör örgütü bulunmaktadır. Söz konusu terör örgütleri, Irak ve Türkiye gibi birçok devletin milli güvenliğini tehdit etmektedir.

Ortadoğu'da çıkabilecek tehditleri göz önünde bulunduran bölge ölkeleri, çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bölge ölkelerinin geliştirdiği politikaların başında; askeri kamu harcamalarının arttırılması ve güvenlik meselelerinin öncelikli olarak ele alınması gelmektedir. Farklı raporlara göre; 2014 yılında bölgede harcanan askeri giderler, dünya çapında sarf edilen 1776 milyar doların 196 milyarlık bölümünü oluşturmaktadır. Bu şekilde bölgenin askeri kamu harcamalarının aynı nitelikteki toplam giderlere oranı %11'dir. 2015 yılında bölge ölkelerinin askeri harcamalarında artış görüldüğü söylenebilir.³²

31 "Şarkul Avsat fi Kalp Haritat el-Tehdidat el-İrhabiye el-Abire lil-Hudud (Ortadoğu Bölgesi Sınır Ötesi Terörün Merkezinde)", *Uluslararası Arap Gazetesi*, Sayı: 9999, s. 6.

32 Aynı yer.

Terör eylemlerinden korunabilmek adına geliştirilen bir diğer politika, dini akımların kontrol edilmesidir. Birçok devlet, İslami grup ve kişilerin kendi ülkelerinde girişebileceği faaliyetlere ket vurmuştur. Örneğin Mısır'da İhvan grubu feshedilmiş ve terörist bir grup olarak sınıflandırılmıştır. Diğer yandan İhvan hareketinin liderleri tutuklanmış ve bu durum birçok devletin takdirini kazanmıştır.³³

Birçok araştırmacı, “devlet dışı aktörler” sınıflandırılmasına alınan terör grupları ve milis güçlerinin yaydığı tehditleri güvenlik bağlamında ele almaktadır. Ancak rolü daha kapsamlı olan devlet dışı aktörler, devlet politikalarını etkileyebilecek düzeydedir. Ayrıca devlet dışı aktörler, dünyanın birçok bölgesinin jeopolitiğini de güçlü bir şekilde etkilemektedir. Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi alanlarında yapılan çalışmalara dayanılarak devlet dışı aktörler iki sınıfa ayrılabilir:³⁴

1. **Hükümete bağlı taraflar:** İkincil bir öneme haiz olan bu unsurlar, yerel aktörler olarak da bilinmektedir. Örneğin; işçi sendikaları.
2. **Sınır ötesi aktörler:**
 - **Uluslararası Örgütler:** Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)
 - **Uluslararası Şirketler:** Petrol ve teknoloji alanlarında faaliyet gösteren şirketler
 - **Radikal Terör Örgütleri:** Haşdi Şabi, Hizbullah ve DEAŞ.
 - **Uluslararası Mafyalar:** Yasa dışı çalışan uyuşturucu ve insan kaçakçılığı çeteleri.

Bölgenin siyasi ve güvenlik durumu göz önünde bulundurulduğunda terörün yükseldiği, milislerin yayıldığı, kanun ve kurumların devre dışı bırakıldığı ve halk arasında mezhepsel ve ideolojik çatışmalar yaşandığı görülecektir. Yıkıcı yönde girişilen faaliyetler, Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandığı tarihten beri karşılaştığı en büyük tehlikedir. Bazı kesimler, bugün devletleri yıkabilecek tehditlerin arttığını söylemektedir. Gerçekten de birçok devlet karmaşık ve belirsiz bir durumdayken bir kısmı da yıkılmıştır. Devletlerin yıkılış aşamasında dış aktörler ile devlet dışı unsurlar önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak bölge, kaosla çalkalanmaktadır.³⁵

Ortadoğu'yu çevreleyen tehlike, aşağıda sıralanan durumları bünyesinde barındırmaktadır:³⁶

1. **Terörist Grupların Kendi Aralarında Entegrasyonu:** Ortadoğu bölgesine yakın ülkelerde konuşlanan silahlı gruplar, güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim bu örgütler, Ortadoğu'da bulunan benzer

33 Ceridetul Arap el-Devliye, *a.g.m.*, s. 6.

34 Semire Recep, “El-Tehdiat el-Elnaşıa ve Devrul Cihat el-Faile min Gayrul Duvel fil Şarkul Avsat, (Ortadoğu'da Yükselen Tehditler ve Devlet Dışı Aktörlerin Rolü)”, *Ceridetul Arap el-Devliye*, Sayı: 10548, 12 Şubat 2017, s. 6.

35 Aynı yer.

36 Muhammed İzet Rahim, “Şark Avsat Cedit? Tahavulat Harita ‘Tehdidat el-Cihvar’ lil-Emin el-Aklimi (Yeni Ortadoğu? Komşu Ülkelerin Savurduğu Tehditlerdeki Değişim)”, *Rawabet Center*, 5 Ağustos 2015, <http://rawabetcenter.com/archives/10510>, (Erişim Tarihi: 06.09.2017).

silahlı gruplarla birleşebilir. Örneğin, Nijerya'da bulunan Boko Haram lideri Abubakar Shekau, Mart 2015 tarihinde yayımladığı bir ses kaydıyla Ebu Bakir el-Bağdadi'ye bağlı olduğunu beyan etmiştir. Boko Haram, daha sonra DEAş terörist grubunun kullandığı teknolojiyle bir video yayımlamıştır. Bu durum, iki terör örgütünün arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu bağlamda Filipinde bulunan Ebu Seyyaf ve Bangsamoro, Endonezya'da konuşlanan şebeket Mücahidi şark, Endonezya ve Pakistan'da varlık gösteren Tahrikül Hilafe terör örgütleri Ebu Bakir el-Bağdadi'yi halife olarak görmüş ve biat etmişlerdir. Ortadoğu'da (Mısır, Tunus, Cezayir, Libya, Lübnan, Irak, Suriye ve Gazze'de) bulunan farklı gruplar da DEAş terör örgütüne bağlıklarını beyan etmişlerdir. Bu durum, farklı terör örgütlerinden oluşan bir ağın sona erdirilmesini gerektirir.

2. Yabancı Savaşçılar: Ortadoğu'da bulunan terör gruplarına dünyanın farklı bölgelerinden gelen militanlar eklenmektedir. Suriye'deki çatışmaları konu alan raporlar, yabancı savaşçıların dünyanın farklı bölgelerinden özellikle de Balkan ve Kafkasya ölkelerinden geldiğini göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin Afrin'de PYD'ye karşı yürüttüğü Zeytin Dalı Operasyonu Almanya, Fransa, Çin, İngiltere ve "uluslararası özgürlük dostu" olarak bilinen solcu hareketler bünyesinde bulunan teröristleri bu bölgeye çekmiştir.

Özellikle Balkan ölkelerinden gelen savaşçıların sayısı 600 kişiye ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan bir rapora göre; 100 devletten gelen teröristlerin toplam sayısı 25.000'e varmıştır. Ayrıca rapor, yabancı savaşçıların sayısının 2014-2015 yılları arasında %71 oranında arttığını göstermektedir. Diğer yandan BM'nin yayımladığı raporda gelen yabancı savaşçıların Yemen, Pakistan, Libya ve Somali'deki çatışmalara girdiği belirtilmektedir. Türkiye Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç, Suriye'de 15.000'den fazla militanın savaştığını bildirmiştir. DEAş terör örgütü bünyesinde ise 80 farklı uyruktan militan bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle dünyanın farklı bölgelerinden terör gruplarına katılan teröristlerin işbirliği yapabileceği yönünde spekülasyonlar oluşmuştur. Bu nedenle Ortadoğu, uluslararası bir savaş alanına dönüşmüştür. Gelen militanların ölkelerine dönmeleri durumunda küresel çapta bir tehlike varlık gösterecektir.

3. Terör Ekonomisinin Genişlemesi: Bilindiği üzere terör gruplarının tümü devlet denetimi dışındaki ticari faaliyetler yoluyla gelir elde etmektedir. Buradan hareketle terör gruplarının kendilerini finanse ettiği söylenebilir. Yapılan araştırmalara göre silahlı gruplar, birbirlerini desteklemektedir. Terör gruplarının faaliyet gösterdikleri bölgelerden uzak yerlerde ticari ve ekonomik etkinlikte bulunduğu bilinmektedir.

Ortadoğu'daki güvenlik sorunu, bölgesel olmaktan öteye geçmiştir. Bölgede yaşanan istikrarsızlık nedeniyle devletler arası ilişkiler karmaşık bir hal almıştır. Devlet dışı aktörler, bölgesel düzeydeki işbirliğini arttırmış ve askeri kapsamda ortaklıklar gerçekteşirmişlerdir. Belirtmek gerekir ki; Ortadoğu'da siyasi bir düzenlemeyi sağlayacak bölgesel bir güvenlik sistemi bulunmamaktadır. Bölgedeki etkin aktörlerin özelliklerinden biri de her an gerginlik çıkarabilecek bir potansiyele sahip olmalarıdır. Son yıllarda bölgedeki çatışmalar, hibrit

savaş halini almıştır. Bölgede çıkan savaşlar, genellikle düzenli ordular ile farklı imkân ve yeteneklere haiz olan silahlı gruplar arasında çıkmaktadır. Devletler, devlet dışı aktörlere karşı yürüttükleri savaşta farklı yöntemler kullanmaktadır.

Diğer yandan uluslararası hukuka aykırı şekilde yapılan yabancı müdahaleler, bölgesel istikrasızlığı daha da derinleştiren unsurlardan biridir. 21. yüzyılın ilk yirmi yılında Ortadoğu'da cereyan eden askeri operasyonlar, bölgesel güvenliğe zarar vermiştir. Ulusal ve bölgesel düzeyde meydana gelen yıkıcı değişimler, temel görevini yerine getiremeyen zayıf devlet kurumları ve devlet dışı kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum, bölgede yeni asimetrik çatışmalara ortam hazırlamıştır. Bölgede devam eden savaşlar; Suriye, Irak ve Yemen'in yanı sıra iki kutuplu dünya düzeninin mirası olan Batı Sahra üzerindeki mücadele ve Filistin-İsrail çatışmalarını da kapsamaktadır.³⁷

Ortadoğu, birçok ülkede hafif ve ağır silah ile eğitim kamplarına sahip olan küçük ordu ve silah grupların ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Silahlı gruplar, modern ve klasik savaş yöntemlerinin yanı sıra farklı çatışma alanlarında savunma ve saldırı stratejileri de benimsemişlerdir. Böylelikle bu gruplar, devletin düzenli ordusuna karşı bir hasım haline gelmektedir. Bu duruma Libya'da Halife Haftar Ordusu ve Sirac Güçleri, Yemen'de Ali Abdullah Salih güçleri ve Husiler, Suriye'de Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Lübnan'da Hizbullah ve Irak'ta Haşdi Şabi, Peşmerge ve İran Devrim Muhafızları Ordusu Nijerya'da Boko Haram ile Somali'de faaliyet gösteren eş-Şebab örgütü örnek verilebilir. ABD Kongresi'nin 2016 yılında yayımladığı bir rapora göre DEAŞ terör örgütü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde altı etkin ordu kurmuştur. Uluslararası askeri koalisyonun Irak'ın Felluce, Suriye'nin Palmira ve Libya'nın Sirte bölgelerinde gerçekleştirdiği askeri operasyonlar nedeniyle DEAŞ'ın Suriye, Irak ve Libya'daki varlığı azaltılmıştır. Ancak terör örgütü, Nijerya ve Afganistan'daki varlığını arttırmaktadır. DEAŞ'ın kurduğu ordular, diğer bölgelerde tehlikeye mahal verecek savaş cepheleri açmışlardır. Ortadoğu'da ortaya çıkan silahlı güçler, Arap Dünyası'nda yaşanan halk ayaklanmalarının doğrudan bir sonucu değildir. Daha önce bazı Arap devletlerindeki yöneticiler tarafından kurulan orduların da bu hususta önemli bir etkisi bulunmaktadır. Libya Ordusu'nun 1980'li yıllarda Çad'a karşı verilen savaşta başarısız olmasının ardından Libya eski Cumhurbaşkanı Muammer Kaddafi, yeni birlikleri devrimde etkin rol alan milislerden; özel koruma güçlerini ise kendisine yakın kabilelerden oluşturmuştur. Dolayısıyla Libya'da yaşanan halk ayaklanmasının ardından ordu kendi arasında farklı silahlı gruplara bölünmüştür.³⁸

Ortadoğu'da yeni silahlı grupların ortaya çıkmasıyla bölgede yeni bir savaş anlayışı doğmuştur. Savaşlar, dört türde tezahür etmektedir. Bunlar: Klasik savaş, klasik savaş sonrası yeni nesil savaş (hibrit savaş), etnik savaş ve asimetrik savaşlardır. Son dönemlerde dördüncü nesil savaşlar bağlamında yaşanan tartışmalar en üst düzeye ulaşmıştır. Ortadoğu'da özellikle düzenli

37 Falday Klob, "El-Emnil Aklimi fil Şarkul Avsat ila Eyn (Ortadoğu Bölgesinin Güvenliği Nereye?)", *Katehon*, <http://katehon.com/ar/article/lmn-lqlymy-fy-lshrq-lwst-l-yn>, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

38 "Devametul Favuda: İnikasaat el-Ciyuş el-Müvaziye ala İstikrar fil Şarkul Avsat (Kaos Girdabı: Paralel Orduların Ortadoğu Bölgesine Etkisi)", *Future for Advanced Research and Studies*, futureuae.com/ar/Mainpage/Item/519, (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

ordular ile silahlı gruplar arasında çıkan gerilla savaşları oldukça tartışmalıdır. Bu bağlamda savaşların genellikle gerilla savaşı yöntemlerine başvuranların lehine sonuçlanacağı ileri sürülmüştür. Dördüncü nesil savaşların bir diğer özelliği de silahlı çatışmaların coğrafi anlamda birbirinden uzak olan bölgelerde düşük bir hızda devam ettirilmesidir. Böylece, taraflar arasındaki savaş ile barış arasındaki sınır aşılır ve çatışmaların herhangi bir tarafın lehine sonuçlanması zorlaşır. Ayrıca, bu savaşlarda siviller ve askerler arasında bir ayırım yapılması da kolay olmaz. Silahlı grupların bulunduğu bölgelerde yaşayan siviller, hasım olarak nitelendirilir ve birer hedef haline getirilir. Hibrit ve asimetrik savaşın tarafları, hasmını iç meseleler bağlamında yıkmaya çalışır. Dolayısıyla çatışan taraflar, psikolojik savaş yöntemlerine başvururlar. Ortadoğudaki çatışmalarla ilgili yapılan çalışmalardan da anlaşıldığı üzere hibrit savaş taktiklerine karşı çıkmak zordur. Düzenli orduların bu tür savaşları kazanması ise imkansızlaşmaktadır. Bu duruma İsrail Ordusu ile Hamas ve İslami Cihat Örgütü arasındaki savaş örnek olarak gösterilebilir.³⁹

Arap topraklarında “ortaya çıkan yeni tehditler”, genel anlamda terör ve aşırıçılıktan kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, aslında emperyalist güçlerin bölge jeopolitiğini değiştirmeye çalışmasından dolayı vuku bulmuştur. Yeni bir uluslararası düzenin inşa edilme aşamasında (dünyanın dört bir yanında stratejik bölgeler üzerine yapılan nüfuz çatışmalarının devam ettiği bir dönemde) “devlet dışı aktörler” ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde bazı devletlerin çıkarlarını yerine getirme hususunda önemli bir rol almaktadır.⁴⁰

7.3. Ortadoğu’da Uluslararası-Bölgesel Güç Çatışması

Ortadoğu, bölgesel ve uluslararası düzeyde önemli etkilerin ortaya çıkmasına neden olacak aşamalardan geçmektedir. Uluslararası çatışmaların merkezinde bulunan klasik rakipler ABD ve Rusya; Batı ve Doğu çatışmasının ana iki aktörü olmuştur. Diğer yandan Ortadoğu, bölgesel güç olmak isteyen aktörlerin çatışma merkezi haline gelmiştir. Tüm bu hususlara ek olarak bölgedeki bazı rejimlerin yıkılmasıyla meydana gelen stratejik değişimler, durumu daha karmaşık bir hale getirmiştir. Ortadoğu’daki en önemli değişiklikler şöyle özetlenebilir:⁴¹

1. Uluslararası savaş ve çatışmaların ortaya çıkması: Uluslararası yapıdaki dinamik değişimler sonucunda düzenin iki kutbu olan Rusya ve ABD, bölgede dolaylı bir şekilde savaşmaktadır.

2. Bölgede vekâlet savaşlarının görölmesi: Bölgesel denge sistemlerinin çöküşü, bazı güçlerin diğerleri karşında jeostratejik bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Bu durum, bölgesel güvenlik dengesine olumsuz bir şekilde yansımıştır.

39 Muhammed Salih, “Hurub el-Cil el-Rabi fil şarkul Avsat: el-Tahayuz ve Tecahul el-Hakaik (Dördüncü Nesil Savaşlar: Taraf Tutulması ve Gerçeklerin Göz Ardı Edilmesi)”, *As-Safir*, 9 Kasım 2015, <http://assafir.com/article/455608>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

40 Recep, *a.g.e.*, s. 6.

41 Ali Ziyad, “El-Tahavulat el-Kubra fil şarkul Avsat (Ortadoğu’daki Büyük Dönüşümler)”, *Al-Hayat*, 8 Aralık 2017, <http://www.alhayat.com/m/opinion/19483524#sthash.QZO13ILj.dpbs>, (Erişim Tarihi: 05.09.2017).

3. Ulus-devlet yapısının çökmesi: Rakip güçler arasındaki bölgesel çatışma; toplumsal bileşenlerin arasında ayrışmalara, ulusal kimliğin arka plana atılmasına ve etnik kimlik ile din birliğinin öne çıkmasına neden olmuştur.

4. Devlet sınırları ve idari birimlerinin çökmesi: Ortadoğu'da gözlemlenen uluslararası ve bölgesel nitelikteki çatışmalar, devlet kurumlarını devre dışı bırakmış ve ülkesel birliği etkilemiştir. Böylelikle kanton ve devletçiklerin inşa edilmesine zemin hazırlanmıştır. Irak, Suriye, Yemen ve Libya bahsedilen sorunla boğuşmaktadır. Aynı problemi gelecekte diğer devletler de yaşayabilir.

5. Uluslararası göç ve demografik değişiklikler: Bölgedeki çatışmalar, milyonlarca insanın Türkiye başta olmak üzere bölge devletleri ve Avrupa'ya sığınmasına neden olmuştur. Çatışmalar sonucunda yaşanan göç dalgaları, Türkiye-Avrupa ilişkilerine de zarar vermiştir.

6. Ortadoğu'daki bazı ülkelerin iç güvenliğinin çökmesi: Güvenlik, ülkelerin istikrarını sağlayan ve dış güçlerin müdahalesini engelleyen temel olgulardan biridir. Ortadoğu ülkelerinin iç güvenlik sisteminin dış güçlerin istihbarat servisleri tarafından delinmesi, bölge devletlerini uluslararası büyük güçlerin oyuncağı haline gelmiştir.

7. Petrol spekülasyonları ve iktidar mücadelesi: Ortadoğu'daki ülkelerin çoğunluğunun ekonomisi petrol sektörüne doğrudan bağlıdır. Bu sebeple 2014 yılında petrol fiyatlarının düşmesiyle bölge devletleri, ekonomik krizi derinden hissetmiştir. Diğer yandan enerji kaynaklarının sevkiyat hatlarını ele geçirmek adına yapılan çatışmalar, bölgedeki savaşların en önemli sebeplerinden biridir.

8. Bölgedeki hızlı stratejik değişimler: Bölgenin karşılaştığı en tehlikeli husus, ittifak ve koalisyonların hızlı bir şekilde değişmesidir. Ortadoğu'da uygulanan bölgesel ve uluslararası politikalar, istikrar ve süreklilik arz etmemektedir. Bölgedeki duruma göre bugünün düşmanı yarının dostu olabilir. Bu hususta Türkiye-Batı ilişkileri ve Türkiye-Rusya ilişkileri örnek gösterilebilir.

Günümüz uluslararası ilişkilerinde bölgesel aktörler ve uluslararası güçler arasındaki güç dengesi sürekli olarak değişmektedir. Bölgesel güçler, sahip oldukları sınırlı yetenekleri kabullenmelerinden dolayı uluslararası aktörlerle ilişkilerine önem atfetmektedir. Bu bağlamda bölgesel güçler, Ortadoğu'daki etkinlik ve konumlarını sabitlemek adına küresel güçleri kendi lehlerine kullanmaya çalışmaktadırlar. Diğer, yandan küresel güçlerin bölgeyi kontrol etme yönünde gösterdiği çabalar, Ortadoğu'daki gerginliği daha da arttırmıştır.

Bilindiği üzere Ortadoğu ülkeleri devletlerarası ikili ilişkileri kullanarak; küresel aktörler aleyhine güç edinmeye çalışmaktadır. Liderler arasındaki ilişkilerin durağan olması, stratejik ortaklıkları etkileyebilir. Bu bağlamda küresel güçler ile bölgesel aktörler arasında hâkim olan bağlar, Ortadoğu'nun

dengesini bozabilir. Nitekim bölgesel güçlerin kendi hedeflerini gerçekleştirmek adına gösterdiği çabalar, Ortadoğu'nun istikrarını bozabilir. Burada belirtmek gerekir ki bazı bölgesel devletlerin liderleri, büyük güçlerle siyasi ortaklıklar geliştirmek üzere doğru bir strateji uygulayamamıştır. Zira ortaklarının bölgesel sorunlar çerçevesinde nasıl bir tepki vereceğini öngörememişlerdir. Dolayısıyla karar mercilerinin siyasi kararlarda hükme varmadan önce uzmanların görüşlerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Arap camiası ve Körfez Birliği gibi örgütlerin bölgesel sorunlara çözüm üretememesi sonucunda yeni koalisyonlar ve örgütlerin kurulması bağlamında çaba gösterilmeye başlanmıştır. Örneğin, 40 ülkeden oluşan Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonun faaliyetleri, sadece İran'a karşı çıkmakla sınırlı kalmıştır. Söylemek gerekir ki; bölgesel güçler ile küresel aktörler arasındaki işbirliği, sadece Ortadoğu'ya özgü bir durum değildir. Bu nedenle aşırı bir tepki vermemek suretiyle krizlerde askeri güce başvurmamak lazım gelmektedir.⁴²

Ortadoğu'yu kontrol etmek adına rekabete girişen güçler çerçevesinde yükselen çatışma, bölgesel manada yeni bir düzenin ortaya çıkacağını göstermektedir. Yeni düzen çerçevesinde bölgedeki çatışmalar sonucunda meydana gelen mevcut devletlerin birliği korunacak ya da bazı ülke topraklarının bölünmesi suretiyle oluşturulacak yeni devletler, dini ve etnik kimlikler üzerine inşa edilecektir. Bölgede ortaya çıkacak yeni düzenin özellikle Irak ve Suriye çerçevesinde cereyan eden birkaç önemli unsuru bulunmaktadır: Stratejik Arap boşluğu, İran'ın bölgeyi kontrol etmek adına nükleer antlaşma sonrası süreçte önemli bir rol edinmesi, ABD'nin bölgeden çekilme yönünde eğilim göstermesi ve Rusya'nın Ortadoğu'daki güçlü müdahalesi. Bu meseleyle alakalı bir diğer önemli faktör, bölgesel güçlerin siyasi projeleridir. Ortadoğu'nun dört önemli bölgesel gücünün (İsrail, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan) kadim çıkarları, milli güvenlikleri ve bölge politikalarına yönelen tehditler; bu devletlerin stratejik eğilimleri ve birbirleriyle etkileşimlerini belirleyecektir.⁴³

Gelinen noktada Arap Baharı, Ortadoğu'da bölgesel bir kaosa sebep olarak; ülkeleri kendi aralarında ikiye ayırmıştır: Birinci grup İran ve müttefikleri iken; ikinci grup, Körfez Ülkeleri ve İsrail'dir. Diğer yandan ABD Başkanı'nın değişmesi ve Rusya'nın bölgeye etkin bir şekilde müdahale etmesi; bölgesel ittifak ve koalisyonların kurulmasına yol açmıştır. Koalisyonlardaki değişimin tesiri ve Ortadoğu'nun geleceğine yansiyacak etkisi çalışmanın devamında analiz edilecek hususlar arasında kendisine yer bulacaktır.⁴⁴

42 Falday Klob, "El-Tahavul fil şarkul Avsat ala Misteva el-Devli (Ortadoğu'nun Uluslararası Düzeydeki Değişimleri)", *Katehon*, 10 Ekim 2016, <http://katehon.com/ar/article/lthwl-fy-lshrq-lwst-l-lmstw-lwly>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

43 Muahmmmed Said İdris, "el-Sira Ala el-Kiada el-Aklimiye (Bölge Liderliği Üzerine Çatışmalar)", *Ahram*, 16 şubat 2016, <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/476903.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.07.2017).

44 Semir Remzi, "Fi Namat el-Tahalifat fil şarkul Avsat (Ortadoğu İttifaklarındaki Değişiklikler)", *El-Bedil Stratejik Çalışmalar Merkezi*, 7 Ağustos 2017, <http://elbadil-pss.org/2017/08/07/في-ف-ل-و-حتل->, (Erişim Tarihi: 25.09.2017).

Bölgenin uluslararası konjonktürden etkilenmesinin bir sonucu olarak Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar, ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik eksen kapsamındaki savaşı olarak nitelendirilebilir. Zbigniew Brzezinski, jeopolitik devletleri “önemlerini sadece güçlerinden değil; sahip oldukları hassas konumlardan alan ve jeostratejik devletlerin davranışlarından etkilenen devletler” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵ Paul Kennedy, Robert Chase ve Emili Hillen “Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü” adlı eserlerinde eksen devletlerin; sıcak bir coğrafi bölgede bulunmasından dolayı sadece Ortadoğu'nun kaderini değil; uluslararası istikrarı da etkileyeceğini” belirtmiştir.⁴⁶

Önemli bir coğrafi konuma sahip olan merkezi devletler, bölgedeki jeostratejik aktörlerin eğilimlerini kontrol edebilme imkanına sahiptir. Diğer yandan bu güçler, konumlarından dolayı sahip oldukları birçok araçla diğer ülkelere müdahale edebilmektedir. Bu araçlarla jeostratejik devletleri engelleme imkanları bulunmaktadır. Brzezinski, jeostratejik devleti “nüfuz edinme bağlamında yeterli güç ve milli iradeye sahip olan ve sınır ötesinde etkin bir şekilde birçok devleti etkileyebilen güç” olarak tanımlamıştır.⁴⁷ Ayrıca Brzezinski'ye göre jeostratejik bir güç; coğrafi konumu, büyüklüğü ve siyasi nüfuzundan bağımsız bir biçimde jeopolitik bir çatışma yaratacak yeteneklere sahip olmalıdır.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda jeostratejik güçler ile jeopolitik aktörler arasında vuku bulan çatışmalar çerçevesinde yaşanacak politik ve yapısal değişimler nedeniyle bölgesel ilişkilerin, 2018 yılında karmaşık bir hal alması öngörülebilir. Söz konusu güçler arasındaki ilişkilerin çok yoğun ve derin olması, olumsuz bir etki yaratacaktır. Buna ek olarak, jeopolitik değişimlere mahal vermek isteyen bölge devletleri; birbirlerini askeri, istihbari ve ekonomik anlamda zayıflatmaya çalışacaktır. Böylece bölgenin istikrarı ve devletlerin egemenliği bu durumdan doğrudan etkileyecektir.⁴⁸

7.4. Ortadoğu'da Göç ve İnsan Hakları

İstikrarsızlıklarla boğuşan uluslararası toplum çerçevesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Yugoslavya ve SSCB'nin dağılmasının ardından büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar bağlamında ortaya çıkan göç dalgalarının bir sonucu olarak Avrupa büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle mülteci düzeniyle ilgili sorunlar halen giderilmeye çalışılmaktadır. Mülteciler kapsamında karşılaşılan sorunların en çok İtalya'da görüldüğü belirtilmektedir. Birçok uzman, İtalya'nın 2014 yılının Kasım ayında yüksek maliyetli deniz kurtarma operasyonları düzenlediğini öne sürmektedir. İtalya'nın bu çabalarına karşılık Avrupa devletleri, mültecilerin hayatını kurtarma bağlamında kayda değer bir faaliyet göstermemişlerdir.

45 Zbigniew Brzezinski, *Rukatul Şatranç el-Kubra* (Büyük Satranç Tahtası), çev. Emel el-Şarki, 1. Baskı, Ehliye Yayınevi, Amman 1999, s. 111.

46 İbrahim Şekib, “Ed-Düvel el-Muhaveriye (Merkezi Devlet)”, *Ahram*, 24 Mart 2014, www.ahram.org.eg/News/11132/15/271690/مدیرب, (Erişim Tarihi: 29.08.2017).

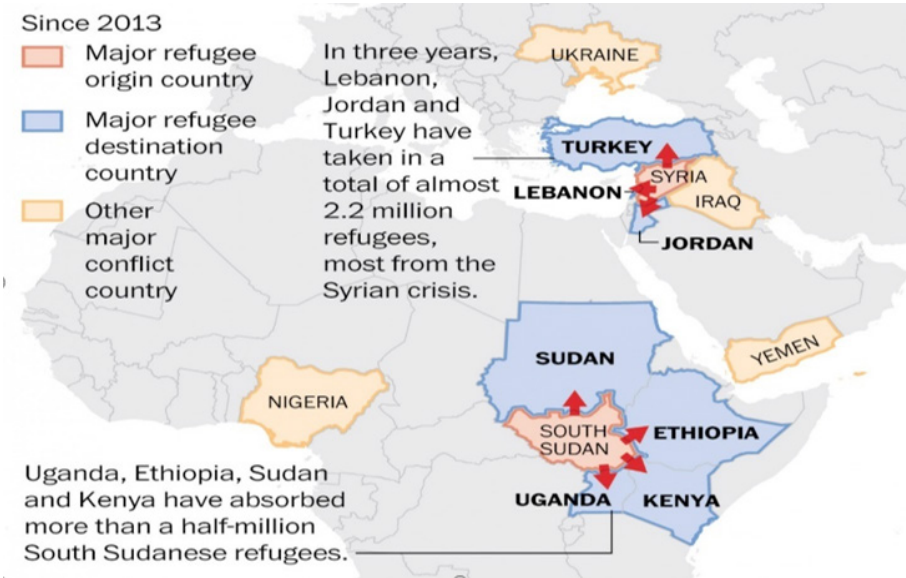
47 Brzezinski, *a.g.e.*, s. 112.

48 Muhammed bin Said, “Mustakbel el-Şarkul Avsat Beyne Heymenet el-Mahavur vel Tedehulat el-Aklimiye (Eksenlerin Kontrolü ve Bölgesel Güçlerin Müdahalesi Doğrultusunda Ortadoğu'nun Geleceği)”, *Al-Haremeyn*, 31 Ekim 2017, http://www.alhramain.com/article/50772, (Erişim Tarihi: 08.08.2017).

Mülteciler çerçevesinde yaşanan en büyük bunalımın 10 Nisan 2015 tarihinde mülteci gemisinin batmasıyla vuku bulduğu söylenebilir. Bu olay sonucunda Ortadoğudaki çatışmalardan kaçan 850 insan hayatını kaybetmiştir.⁴⁹

2017 yılı sonu itibarıyla AB, Birinci Dünya Savaşından beri yaşadığı en büyük göç sorunuyla başa çıkma konusunda başarısız olmuştur. Avrupa'ya yapılan göç sonucunda ortaya çıkan siyasi tartışmalar; daha çok güvenlik, kimlik ve kültür bağlamında kendini göstermiştir. Milliyetçi partilerin popülerliği artmış ve bu partiler mülteci karşıtlığının sembolü haline gelmiştir. AB'nin mülteci sorunuyla ilgili politikaları öncelikli olarak mülteci akışını engellemeye yönelik olmuştur. Böylece mültecilerin sorumluluğu başka ülkelere bırakılmıştır. Balkan ülke sınırlarının mültecilere kapatılması ve 2015 yılının mayıs ayında Türkiye'yle imzalanan antlaşmanın ardından Avrupa'ya göç edenlerin oranında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Buna rağmen Akdeniz üzerinden Kuzey Afrika'dan yapılan göçler devam etmiştir.

Harita 2: 2013 Yılından Bu Yana Yaşanan Göçler

Kaynak: "El-Hicra el-Cedide Tuskil Kahil Nizam el-Lucu el-Avrupi (Yeni Göçler Avrupa'nın Yükünü Arttırıyor)", *Noon Post*, 22 Nisan 2015, <https://www.noonpost.org/content/6362>, (Erişim Tarihi: 09.10.2017).

2015 yılının başlarında Avrupa'da bulunan göçmenlerin sayısı 736.646 iken; aynı yılın sonlarına doğru bu rakam 328.000'e düşmüştür. BM Mülteci Komiserliği'ne göre Avrupa'ya deniz yoluyla göç edenlerin %85'ni Suriyeli, Afgan, Iraklı ve Eritreliler başta olmak üzere on ülkeden gelen göçmenler oluşturmaktadır; aynı oranın %21'ini ise Nijerya, Pakistan, Fil Dişi ve Gine'den göç edenler kapsamaktadır. Mültecilerin üçte biri çocuklardan oluşmaktadır.⁵⁰

49 Antoni Fayulla, "Ezmet el-Hicre el-Cedide Tuskil Kahil Nizam el-Lücü el-Avrubi (Göç Avrupa'daki Sorunları Arttırıyor)", *Noonpost*, 22 Nisan 2015, <https://www.noonpost.org/content/6362>, (Erişim Tarihi: 08.08.2017).

50 "El-İttihad el-Avrubi, Ehdas el-Amil 2016 (Avrupa Birliği ve 2016 Yılında Yaşanan Olaylar)", *İnsan Hakları Örgütü*, 2016, <https://www.hrw.org/ar/world-report/2017/country-chapters/298825>, (Erişim Tarihi: 02.03.2017).

Yukarıdaki gelişmelere paralel şekilde DEAŞ terör örgütü, Ortadoğu'da gerilemesine rağmen dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Bölgede yenilen DEAŞ'a tabii birçok militan, umutsuzluk içerisinde ülkesine dönmüş; bir kısmı ise bulunduğu topraklar içerisinde kalmışlardır. Bu nedenle söz konusu militanların kendi ülkelerinde terör eylemleri gerçekleştirme ihtimali bulunmaktadır. Diğer yandan eş-Şebab Hareketi ve Mağrip İslam Ülkeleri El-Kaidesi gibi terör örgütleri, sivillere yönelik düzenledikleri eylemlerini sürdürmektedir. Ayrıca silahlı gruplardan doğrudan destek almayan DEAŞ yanlıları, en az yukarıda sayılan kişiler kadar tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok devlet, teröre karşı mücadele hususunda birtakım hukuki düzenlemelere gitmiştir. Ancak terörle mücadele bağlamında devletler tarafından benimsenen ulusal yasalar, güvenliği sağlamaktan ziyade belirsizlikler içermekte ve insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Diğer yandan terörle mücadele yasaları güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol alabilecek azınlıkların pozitif haklarını da ihlal etmektedir. Yabancı terörist militanları içerisine alacak şekilde oluşturulan terörle mücadele yasaları ve olağanüstü hal ilanları; mülteci ve göçmenlerin sayısının artmasına neden olmuştur.⁵¹

Yukarıda belirtilen hususların yanı sıra bölgede yaşanan göç dalgaları; önemli siyasi, ekonomik ve kültürel değişimlere sebebiyet vermiştir. Etnik ve mezhepsel kimlikler çerçevesinde gerçekleştirilen zorunlu yerinden etme politikaları ve nüfus mübadelesi, Suriye ve Irak'ın siyasi haritalarını yeniden yapılandırmaktadır. Diğer yandan göç dalgaları; Lübnan, Ürdün ve Türkiye'nin toplumsal düzenini bozmakta ve bu nedenle yerel halkı korumak adına güvenlik önlemleri alınmaktadır. Bölgedeki çatışma ve göç dalgaları gelecek nesilleri tehdit edecek yeni bir yoksul tabakanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, birçok mültecinin radikal gruplara katılmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim kendi ülkelerinde laik yaşam koşullarına sahip olmayan mülteciler, göç ettikleri topraklarda ikincil bir konumda yaşamlarını sürdürmektedir. İstatistiklere göre; Suriye'de eğitim ve sağlık hizmetleri olanaklarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Suriye toplumunun %80'i yoksulluk sınırının altına yaşamaktadır. 9,8 milyon insan gıda güvenliğinden yoksunken; 2 milyon çocuk eğitim alamamaktadır. Mülteciler, yerleştikleri ülkelerin yoksul kesimiyle birlikte hayatlarını sürdürmektedir. Mültecilerin birçoğu, buldukları ülkelerde çocuklarını okullara gönderemeyecek durumda olup; yasa dışı şekilde çalıştırmaktadırlar.⁵²

Avrupa'ya kaçak yollardan göç edenlerin sayısı 2015 yılında 1,8 milyon civarında seyretmiştir. Göç dalgasıyla birlikte AB ülkeleri, iki farklı görüş çevresinde birbirlerinden ayrılmışlardır. Solcular; Avrupa'nın üzerine kurulduğu insani değerler, adalet ve ifade özgürlüğünden hareketle mültecileri

51 Letta Taylor, "Overreach: How New Global Counterterrorism Measures Jeopardize Rights", *Human Rights Watch*, 2017, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/global>, (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

52 Maha Yahya, "The Roots of Europe's Refugee Crisis", *Carnegie Europe*, 1 October 2015, <http://carnegieeurope.eu/2015/10/01/roots-of-europe-s-refugee-crisis-pub-61465>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

desteklemişlerdir. Buna karşılık radikal ve aşırı sağcı partiler; mültecileri güvenlik, ekonomi ve demografik bağlamda tehdit olarak görmüşlerdir. Sağcı partiler; mülteci sorununun Avrupa siyasetinde belirginleşmesiyle öne çıkmıştır.

Mülteci konusunda belirtilmesi gereken önemli bir husus ise; yıllar boyunca Avrupa ülkeleri, göç dalgalarından ekonomik anlamda yararlandıklarıdır. Ancak kaçak yollarla göç eden kişilerin sayısında artış görülmesiyle birlikte durum değişmiştir. Büyük çaplı göçler, faydaların yanı sıra soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Yapılan çalışmalar, genellikle yasal yollardan yapılan göçleri ekonomik kapsamda incelemekte; yasa dışı göçleri pek ele almamaktadır. Nitekim böylesi bir çalışma yapmak göçmenlerin sayısının kesin olmaması nedeniyle oldukça zordur. Belirtmek gerekir ki kaçak yollarla yapılan göçler ile yasal göçlerin yarattığı etki birbirinden kısmen de olsa farklıdır.

Yasal yolla yapılan göç, bir plan dahilinde gerçekleştirilmektedir. Oysa yasa dışı göç, bir program çerçevesinde gerçekleşmemesinden dolayı demografik yapıyı değiştirecek yönde bir etki gösterebilir. Belirtmek gerekir ki; yasa dışı yollarla yapılan göçlerin demografik açıdan sebep olduğu sonuçları kontrol etmek oldukça zordur. Bu durum, sağcı partilerin mülteci göçlerini “Avrupa’nın yakın gelecekte çehresini değiştirecek bir saatli bomba” olarak nitelendirmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca sağcı partiler, demografik endişelerin yanı sıra mültecileri doğrudan bir güvenlik tehdidi olarak görmektelerdir. Zira sağcı partilere göre göçmenlerin yasa dışı yollarla Avrupa’ya girmesi söz konusu olabilir. Bu duruma örnek olarak 2015-2016 yılları arasında Avrupa’da yaşanan terör olaylarının büyük bir artış göstermesi verilebilir. Dolayısıyla Avrupa’nın sağcı partileri, demografi ve güvenlik bağlamında vuku bulan sorunları kullanarak halk arasındaki popülerliklerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Böylece seçimlerde önemli kazanımlar elde eden sağcı siyasi partileri teröristlerin özgür dolaşımını sağlayan Schengen Antlaşması’nı iptal etme yönünde çaba göstermektedir. Bugün tanık olunan yasadışı göçün önemi, sadece büyüklüğünden değil; aynı zamanda Ortadoğu ve Avrupa’daki gelişmeleri etkilemesinden ileri gelmektedir.

Avrupa ülkelerinin teşvikleriyle vuku bulan “Arap Devrimlerinin,” insan hakları gerekçesiyle yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmalar sonucunda gerçekleşen yasa dışı göç dalgaları, Avrupa’nın da insan haklarını göz önünde bulundurarak karar vermesi gerektiğini göstermiştir. Ortadoğu’da vuku bulan istikrarsızlıklar, kaçınılmaz olarak Avrupa’yı etkilemeyecektir. Belki de göç dalgaları bu durumla doğrudan bağlantılıdır! Nitekim Avrupa, bugün Birliği yeniden canlandırmaya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla göç dalgalarını engelleyebilecek kararlı bir duruşa ihtiyaç duymaktadır.⁵³ Mültecilerin kontrol edilememesi ve alternatif seçenekler sunulmaması durumunda kendi içinde bir savaş yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Mülteciler sorunu, özelde Avrupa; genel anlamda

53 Rolan Murib, “Tadayat el-Hicre Gayril Şariya Ala Avruba ve Abadia (Yasa Dışı Göçün Avrupa’ya Etkileri)”, *Milli Savunma Dergisi*, Sayı: 98, Lübnan 2016, s. 4.

ise uluslararası toplumun benimsemiş olduğu ani tepkilerden ziyade daha kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede Batı ülkeleri, göç krizine daha gerçekçi bir şekilde yaklaşmalıdır. Nitekim bu kriz hem fırsat hem de zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Kriz aynı zamanda gerçeklerin açığa çıkması ve reel bir tavır takınmayı zorunlu kılmaktadır. Göç krizi, yeni bir anlayış ve yaklaşımı zaruri bir şekilde beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşıma göre terör kaynaklarının ortadan kaldırılması, başka devletlerin iç işlerine yapılan müdahalenin engellenmesi ve aynı ülke içerisinde yaşayan farklı topluluklar arasındaki ortak yaşamın desteklenmesi gerekmektedir.⁵⁴

7.5. Ortadoğu'da Yaşanan Çatışmalar

Sınırları 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'yla çizilen birçok Ortadoğu ülkesi, iç içe geçmiş büyük krizlere ve çatışmalara şahit olmuştur. Bu ülkelerde yaşanan iç ve dış çatışmalar arasında pek bir fark bulunmamaktadır. Çünkü iç çatışmalar eninde sonunda bölgesel kargaşaya doğru evrilmektedir. Bunun en bariz örneği, günümüzde Ortadoğu'da yaşanan mezhepsel çatışmalardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede çok sayıda büyük çatışma meydana gelmiştir. Söz konusu çatışmalar arasında 2018 yılında bölge jeopolitiğini etkileyecek iki önemli başlık öne çıkmaktadır. Bunlar; Filistin-İsrail çatışması ve mezhepsel çatışmalardır.

7.5.1. Filistin-İsrail Çatışması

Ortadoğu Savaşı olarak adlandırılan Filistin-İsrail çatışması, uzun süredir bölgede devam etmesi nedeniyle bu şekilde tanımlanmaktadır. Ancak bölgede birden fazla çatışma görülmesi nedeniyle bu kavram belirsiz kalmaktadır. Arap-İsrail çatışması, bölgede merkezi ve temel bir sorun olarak devam etmektedir. Söz konusu sorunun sebebi, milliyetçi-dini bir Yahudi devletinin Filistin topraklarında inşa edilmesidir.

Filistin-İsrail çatışmasının nispi olarak küçük çaplı bir bölgede devam etmesi, Ortadoğu'da çıkan veya çıkacak olan birçok soruna temel teşkil etmektedir. Büyük güçler başta olmak üzere birçok devletin bu soruna bir katkısı olması nedeniyle kamuoyunun ilgisi her zaman yüksek seviyelerde seyretmiştir. Filistin-İsrail çatışması, aşağıda sıralanan sebeplerden dolayı bölgenin en merkezi sorunu haline gelmektedir: Doğu-Batı çatışmasını simgelemesi; Musevilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri arasındaki ilişkilere ayna tutması; kimi Arap devletinde işleyen petrol ekonomisinin diğer ülkelere yansması ve İkinci Dünya Savaşı ile Holokost sonrası süreçte Batı Dünyası'nın Yahudi meselesine gösterdiği hassasiyet. Diğer yandan birçok Arap düşünür ve politikacı, Arap-İsrail çatışmasını bölgedeki en temel sorun olarak nitelendirmektedir. Birçok analist, bu sorunu Arap Rönesansı olarak değerlendirmekte ya da totaliter Arap Dünyası demokrasilerinin zayıflamasına bağlamaktadır. İsrail'e komşu olan ülkelerin siyaset, ekonomi,

54 Ziya el-Azbavi, "Hakaik Rüa Müstekbaliye: Ezamat el-Hicre vel Lücu ila Avruba (Gelecek Gerçek ve Vizyonlar: Avrupa'ya Yapılan Göç Krizleri)", *AI/RESG*, 8 Ekim 2016, <http://www.acrseg.org/40367>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

insan hakları ve siyasi haklarının baskı altında bulundurulması, bu ülke rejimlerinin İsrail-Filistin çatışmasıyla doğrudan bağlantılı bir hal almasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan “hain” olarak adlandırdıkları “Arapların en büyük düşmanı” İsrail’le işbirliği yapmaktan kaçınmaktadırlar.

Bu soruna bağlı olarak Batı hükümetlerinin gündeme getirdiği diğer bir önemli konu ise “barış”tır. Mısır eski Başbakanı Enver Sedat’ın Camp David Sözleşmesi’ne imza atması, Filistin Kurtuluş Cephesi lideri Yaser Arafat ve İsrail eski Başbakanı İzak Rabin tarafından imzalanan Oslo Sözleşmesi ve Vadi Arava Sözleşmesi’nin ardından Filistin-İsrail çatışması Arap Dünyası’nda kutuplaşmaya yol açmıştır. Diğer yandan güç dengelerinin oluşmaması nedeniyle İsrail’le barış yapmak isteyen ve istemeyen Arap rejimleri arasında görünmez bir rekabet görülmeye başlanmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak İsrail, büyük güçlerin de desteğiyle Arap ülkelerinde siyasi ve güvenlik alanlarında istikrarsızlık yaratarak ve bazı Arap ülkeleriyle barış antlaşması imzalayarak; Arap-İsrail çatışmasını başarılı bir şekilde İsrail-Filistin Savaşı’na dönüştürmüştür. 1991 yılında gerçekleştirilen Birinci Körfez Savaşı’nda Filistin Sorunu’nun çözülmesi doğrultusunda gösterilen uluslararası çabalar başarı göstermiş ve Madrid Konferansı düzenlenmiştir. Bir ilk olarak ABD yönetimi, Araplar ile İsrail’i doğrudan bir araya getiren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Nitekim 1991 yılında ABD öncülüğünde toplanan uluslararası koalisyon, İsrail’e karşı olan Arap ülkelere bir mesaj niteliğine haiz olmuştur. 1993 yılında Filistin ile İsrail arasında imzalanan Oslo Sözleşmesi sonrasında müteakip anlaşmalar imza edilmiştir.

Diğer yandan İran; Hamas, İslami Cihat ve İslami Cihat’tan ayrılan Sabirin Hareketi’ne destek vererek Filistin-İsrail savaşında önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu şekilde İran; Filistin-İsrail çatışmasının uzaması hususunda önemli bir rol almıştır. İsrail, siyasi anlamda başarılı olurken güvenlik bağlamında muvaffakiyet gösterememiştir. Daha da önemlisi İran; Lübnan Hizbullah’ı ile Gazze’deki Filistin Tugayları arasında önemli bağlantılar kurmuştur. Bu durum, İsrail’in bugüne kadar yaşadığı en büyük güvenlik sorunuyla boğuşmasına neden olmuştur.

Günümüzde ABD’nin; Filistin-İsrail arasında gerçekleşen “Asrın Antlaşması” olarak adlandırdığı ve yoğun çaba gösterdiği arabuluculuk faaliyetleri, oldukça büyük ses getirmektedir. Bahsi geçen konuyu içeren antlaşmanın her iki tarafın rızasıyla sonuçlanacağına ve Arap-İsrail çatışmasına rasyonel bir çözüm getireceğine dair birtakım yorum ve görüşler bulunmaktadır. Arapların bir kısmı; ABD’nin bu alanda gösterdiği çabaları takdir etmekte ve Filistin-İsrail sorununda her iki tarafın da rızasını alma hususunda ciddiye ve samimiyet gösterildiğini savunmaktadır.⁵⁵

Yukarıda bahsedilen temennilerin gerçeklikten tamamıyla uzak söylemler olduğunu iddia etmek çok yersiz değildir. Bölge, bugün Filistin meselesiyle ilgili herhangi bir bilgisi olmayan ABD yönetimiyle yüzleşmektedir. Ayrıca ABD’nin İsrail’e olan yoğun desteğine karşılık; Filistinlilere yönelik en ufak

55 Mervan el-Maşari, “Safkatul Karın el-Emerikiye (ABD’nin Asrın Antlaşması Projesi)”, *Al-Ghad*, 22 Kasım 2017, www.alghad.com/articles/1951912-حقفصص-, (Erişim Tarihi: 24.11.2017).

insancıl ve duygusal tolerans göstermemesi olaya tek taraflı yaklaştığının bir göstergesidir. Bununla birlikte yönetimde yer alan ABD Başkanı Trump'ın damadı Jared Kushner ve İsrail'in ABD Konsolosu David Friedman'dan ABD'nin BM Daimî Temsilcisi Nikki Haley'e varıncaya dek tüm yetkililer, İsrail'i destekleme bağlamında aşırıya kaçan bir eğilim sergilemektedir. Daha önce Washington'da bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) binasını hizmete kapatan bir ülkenin "Asrın Antlaşması" adıyla kavramsallaştırdığı bir oluşuma öncülük edecek olması, hiç de mantıklı değildir. Dolayısıyla bu idarenin (bölgedeki esas davasının İran meselesi olduğunu göz önünde bulunduracak olursak) ciddi ve samimi bir şekilde Filistin davasına çözüm üretebilecek ve Filistinlilerin asgari düzeyde de olsa isteklerini yerine getirebilecek bir projeyi yürüteceğine inanmak bir hayli güçtür.

İngiliz "Middle East Eye" internet sitesi, ABD Başkanı Donald Trump'a ait olduğu iddia edilen bir proje yayımlamıştır. Bu proje, Filistinli ve İsraililer arasında "eşitlikçi" bir yaklaşım öngörmesiyle bilinen "Asrın Antlaşması" başlığını taşımaktadır. İngiltere kaynaklı site, antlaşmanın Gazze'yi de kapsayan ve "A", "B" bölgelerinin yanı sıra "C" bölgesinin bir kısmının da yer aldığı "kollektif bir Filistin devleti"nin inşa edilmesi yönünde bir öneri getirmektedir. Ayrıca oluşturulacak devletin başkentinin Gazze olması planlanmaktadır. Şehirde bir havalimanı ve limanın yer alacağı belirtilmekte ve ülke altyapısının yardımsever devletlerden temin edilecek 10 milyar dolarla inşa edilmesi hedeflenmektedir. Tüm bunlara ek olarak birçok konut, tarımsal proje, sanayi bölgeleri ve yeni kentler de proje kapsamına alınmıştır. Kudüs çerçevesinde ise şehrin durumunun kesin olmadığı ve mültecilerin geri dönüşünün ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek müzakerelerle belirleneceği ibaresi bulunmaktadır. ABD menşeli olan bu proje, İsrail ve Suudi Arabistan başta olmak üzere tüm Arap ülkeleriyle imzalanacak barışçıl nitelikli anlaşmaları da içermektedir. Söz konusu bu anlaşmanın esaslarını ortaya koyan kişinin Başkan Trump'ın damadı olan; Özel Temsilci ve Barış Operasyonu Başkanı Jared Kushner olduğunu unutmamak gerekir. Velihaht Muhammed bin Selman projeyi incelemiş ve Filistin Başbakanı Mahmud Abbas'ın kabul etmesini sağlamak adına Suudi Arabistanlılardan yardım istemiştir.

ABD, 2018 yılında bahsi geçen projeyi kamuoyu ve karar alıcılara sunma isteği içerisine girmiştir. Bununla beraber Suudi Arabistan Velihaht Prensi'nin geçtiğimiz kasım ayında Başbakan Mahmud Abbas'ın Suudi Arabistan'a yaptığı ziyaret esnasında projeyi kabul etmesi adına teşviklerde bulunduğu görülmüştür. Öyle ki Prens Muhammed bin Selman, anlaşma hususunda oldukça heyecanlanmıştır. Kendisi, öncelikle İsrail ve Filistinliler arasında gerçekleşecek bir barış anlaşmasının, sonrasında ise İsrail ve Arap ülkeleri arasında imzalanacak bir sözleşmenin tamamlanmasından yana bir tutum içerisinde. Bu anlaşma, İran tehdidine karşı bir Suudi-İsrail Koalisyonu'na öncülük edebilecek bir niteliktedir. Emir Selman, Mahmud Abbas'ın Riyad'a gerçekleştirdiği son ziyarette Filistin otoritesine aylık 7,5 ile 20 milyar dolar arası bir mali destek sunacağını belirtmiştir.

Prens Muhammed bin Selman, söz konusu antlaşmayı yürürlüğe sokmak adına Mahmud Abbas'a İran'ın Arap ülkelerine yönelik tehdidinin yarattığı tehlikelerden bahsetmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın Tahran sorunuyla yüzleşebilmek adına ABD ve İsrail'in desteğine ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. Abbas, planın kendisince kabul edilebilir ve tutarlı olabileceği kanaatindedir. 1967 sınırları vurgulandığında; *“Amerikalılara; 1967 sınırları dahilinde ve bir miktar fazladan toprak karşılığında bir Filistin devleti kurma fikrinin ilk aşamasını kabul ettiğimizi söyledik. Fakat bu sınırsal tanımın geçici olacağını umuyoruz ve İsraililerin bu geçici sınırları, daimî kılmalarından korkuyoruz.”* ifadelerini kullanmıştır.

Abbas; Kushner ve Ortadoğu Deleşesi Greenblatt'ın çizdiği planın İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu tarafından hazırlandığını düşünmektedir. Bunların yanı sıra şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu Netanyahu'nun planıdır. Projeyi Amerikalı ekibe pazarlayan da kendisidir. Onlar da bu projeyi Filistinlilere ve Araplara satmaya çalışıyorlar. Projeyi reddetmeleri durumunda ABD'nin Filistinlilere birtakım cezalar yükleyeceği de belirtilmektedir. Washington'daki FKÖ'yü kapatmak ve Filistin Otoritesi'ne yapılan mali yardımı durdurmak, örnek olarak verilebilecekler arasındadır.”

İsrail, bu anlaşmayı devasa bir ekonomik proje olarak sunmaktadır. Bahsi geçen proje, demiryolu ağları üzerine kurulacaktır. Bu bağlamda işlek bir rota oluşturulacak ve büyük Gazze Limanı'na kadar uzanacak bir petrol hattı proje kapsamına dahil edilecektir. Ayrıca tasarı, Mısır'a büyük ölçüde mali kazanç sağlayacak özelliktedir. Söylemek gerekir ki Washington, 1948 yılındaki işgalden itibaren iskân siyasetini desteklemiştir. Trump ise günümüzde “Asrın Antlaşması” için oldukça heyecanlı bir tavır sergilemektedir. Bu anlaşma, birçok yeni perspektifin ortaya çıkmasına vesile olacak ve çözüm arayan taraflara ekonomik kazançlar sağlayacaktır. Fakat “Asrın Antlaşması'na gidecek yol kolay mıdır; yoksa daha önceki Washington uğraşları gibi unutulup gidecek midir?” sorularını beraberinde getirecektir.⁵⁶

Filistin ve İsrail arasındaki sorunun son bulması; uluslararası toplumun sorunu çözmek yönünde ortaya koyduğu ciddiyetle bağlantılıdır. ABD, Filistin ile İsrail arasındaki barış sürecinde gözlemci ülke olması nedeniyle bu sorunun devamlılığını sağlayan asıl muhataptır. Ayrıca Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki normalleşme sürecine bir çözüm getirilememesi, İsrail ile Filistin arasındaki ilişkileri etkileyecektir. Nitekim Arap ülkeleri ile İsrail arasında vuku bulan sorunun çözüme kavuşturulması, Filistin meselesinin çözümüne zemin hazırlayacaktır. Bunun tersi ise doğru olmayacaktır. Bugün Filistin, kendi içinde Hamas ve Fetih Hareketi olmak üzere ikiye bölünmüş bir durumdadır. Fetih ve Filistin otoritesi, İsrail'le girecek barış sürecini teyit ederken; Hamas, ülkeyle yapılacak barışın ancak silahla olacağını belirtmiştir. İran, bu bağlamda önemli bir aktör olarak Filistin meselesinde varlık göstermektedir.

⁵⁶ Selva Fazıl “Safkatul Karın: El-Kadiyye el-Filistinniye (Asrın Antlaşması: Filistin Meselesi)”, *Jounbia*, 23 Kasım 2017, janoubia.com/2017/11/23/حقائق-, (Erişim Tarihi: 24.11.2017).

7.5.2. Ortadoğu'da Mezhep Çatışması

İran ve Suudi Arabistan arasındaki nüfuz çatışması, bölgedeki Sünni-Şii gerginliğini arttırmaktadır. Siyasi anlaşmazlıklar yaşayan söz konusu iki devlet, Suriye'den Irak'a; Yemen'den Bahreyn'e kadar bölge nezdinde mezhepsel politikalar uygulamaktadır. Belirtmek gerekir ki bu politikalar, yaratacağı etkilerden ötürü oldukça tehlike arz etmektedir. Riyad ve Tahran arasındaki anlaşmazlıklar, 1400 yıl önceki dini (mezhepsel) ayrışmadan değil; güvenlik, iktidar ve rekabet bağlamında vuku bulan çatışmalara dayanmaktadır. Chatham House Ortadoğu Uzmanı Jean Coninment'e göre bölgedeki çatışmalar kalıcı değildir. Dini kimlik, siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklar nedeniyle uzamaktadır.⁵⁷

Tahran ve Riyad, 2016 yılında birbirilerini açık bir şekilde mezhepsel bağlamda suçlamaya başlamıştır. Bu durum uluslararası basında da tartışılan konuların başında gelmektedir. 2016 yılında New York Times, İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif'in "Dünyayı Vahhabilikten Kurtaralım" başlıklı yazısını yayımlamıştır. Bu yazıda Zarif, Suudi Arabistan'ın bir veba olduğunu belirterek; Ortadoğu'ya ve dünyaya terörü yaydığını ileri sürmüştür. Zarif, Vahhabiliği "Teolojik Tahrif" olarak nitelendirerek; İslam topluluklarına büyük zarar verdiğini dile getirmiştir. Ayrıca Zarif, El-Kaide gibi terör grupların giriştiği faaliyetlerin Suudi Arabistan tarafından doğrudan desteklendiği söyleyerek bu radikal hareketlerin Ortadoğu çatışmalarının kökenini oluşturduğunu belirtmiştir. Yaptığı değerlendirmelerde Suudi Arabistan'ı bölge ülkeleri üzerinden Yemen ve Suriye'de faaliyet göstererek; İran karşıtı eylemlere girişmekle suçlayan Zarif, radikal hareketlere karşı "sert ve ciddi bir mücadele" verilmesi gerektiğini belirtmiştir. İran Dışişleri Bakanı, bölgede istikrarsızlık yaratmakla suçladığı Suudi Arabistan'ı çözümün bir parçası olmaya davet etmiştir. Bu durum çelişki oluşturmaktadır.⁵⁸

Belirtmek gerekir ki Zarif'in sözleri, İran'ın Ortadoğu'da uygulanmak istenen mezhepsel politikalarının eseridir. Söz konusu şahsa göre mezhepçilik ve mezhepsel çatışma, temel bir sorun olmamakla birlikte Suudi Arabistan ve Batı müttefiklerinin İran'ı izole etmek adına giriştiği yanlış uğraşlardan kaynaklanmaktadır. Zarif: "Bu mezhep bataklığına İran mı sebep oldu?" sorusunu sorarak; Tahran'ın bu durumla bir ilgisi olmadığını belirtmiştir. 2016 yılının Ocak ayında (henüz bu yazı yayımlanmamışken) "Suudi Arabistan'ın Pervasız ve Düşüncesiz Aşırılığı" başlıklı yazısında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin önceliğinin komşu ülkelerle barış içinde yaşamak olduğunu

57 "El-Sıra el-Siyasi Ala el-Nüfuz fil Şarkul Avsat Yugadi el-Tavatur el-Taifi (Ortadoğu'da Nüfuz Üzerine Yapılan Siyasi Çatışmalar Mezhepsel Gerginliği Arttırıyor)", *Raiyalyoum*, <http://www.raiyalyoum.com/?p=242729>, (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

58 Muhammed Cevad Zarif, "Let Us Rid the World of Wahhabism", *New York Times*, 13 Eylül 2016, www.nytimes.com/2016/09/14/opinion/mohammad-javad-zarif-let-us-rid-the-world-of-wahhabism.html, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

kaleme almıştır. Ancak Zarif, Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerin bu duruma engel oluşturduklarını ifade etmiştir.⁵⁹

Zarif, Suudi Arabistan'a keskin bir şekilde saldırarak bölgesel düzene zarar verdiği iddiasını şu hususlara dayandırmıştır: “*Suudi Arabistan, İnan'ın dostluğu geliştirme yönünde sarf ettiği gayret ve czm cbaları karşısında sadece bir engel oluşturmayarak; şiddet içeren radikalliği desteklemektedir.*” Ayrıca, Batı lkelerinde yaşanan terör eylemlerinden de Suudi Arabistan'ı sorumlu tutmuştur. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın El-Kaide ve bu örgütün kollarıyla bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan, Suudi Arabistan'ın Yemen'de savaşarak ve Suriye'de isyancı muhafazakarları destekleyerek; İnan'ı savaşın içine ckmek ve nükleer antlaşmanın yönünü değiştirmek istediğini belirtmiştir.⁶⁰

Zarif'in yazısı, Suudi Arabistan ile İnan arasındaki gerginlik bağlamında bir dönüm noktası niteliğinde olmuş ve Suudi Arabistan'ın şii din adamı şeyh Bakir el-Nimer ve beraberindeki 46 radikal Sünni ismi idam etmesinden sekiz gün önce yazılmıştır. Bu infazların ardından Ali Hamaney, Suudi Arabistan'ın ilahi adalet sayesinde hak ettiği cezayı alacağını dile getirmiştir.⁶¹ Iraklı milisler, Suudi Arabistan'dan intikamlarını alacaklarını belirtmişlerdir.⁶² Ardından Tahran'da şeyh Bakir el-Nimr'in idam edilmesi nedeniyle protestolar başlatılmış ve bir grup radikal, Suudi Arabistan Bykelciliği'ni ateşe vermiştir.

Suudi Arabistan, söz konusu durum karşısında İnan'la ilişkilerini kesmiştir. Umman hariç bütün Körfez lkelerinin ilişkilerini kestiği İnan'la Ürdün, Fas ve Sudan diplomatik temsil seviyesini dşrmştir. Tüm bu olaylar zerine İnan, etkisini sınırlamak adına bu tarz eylemlerde bulunan devletlerin düzenbaz olduklarını beyan etmiş ve bazı tutuklamalar gerçekleştirmiştir. Zarif, New York Times Gazetesi'nde yayımlanan yazısı sonrasında özür dilemek yerine Suudi Arabistan'ı suçlamıştır. Buna karşılık Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Adil el-Cubeyr, bu açıklamaları “yalan” olarak nitelendirerek; asıl İnan'ın terörü destekleyen bir ülke olduğunu ve bu faaliyetlerinden dolayı uluslararası yaptırımlara maruz kaldığını hatırlatmıştır.⁶³

Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Adil el-Cubeyr, İnan'ın uluslararası camiada değerli bir aktör olmak yerine bölgede yayılmaya cliştiğini ve mezhep temelli politikalar geliştirdiğini belirterek; suçlamıştır. İnan'ın 1979 yılından beri bu politika bağlamında ilerlediğini dile getiren Cubeyr, “Devrim İhracı” ilkesinin İnan dış politikasının temel taşlarından biri olduğunu bildirerek devletin Lübnan'da Hizbullah'ı, Yemen'de Husileri ve Irak'ta silahlı

59 Afshon Ostovar, “Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide”, *Carnegie Endowment*, 30 Kasım 2016, s. 3, <http://carnegieendowment.org/2016/11/30/sectarian-dilemmas-in-iranian-foreign-policy-when-strategy-and-identity-politics-collide-pub-6628>, (Erişim Tarihi: 17.02.2017).

60 Zarif, *a.g.m.*

61 Aynı yer.

62 “Iran: Saudis Face ‘Divine Revenge’ for Executing al-Nimr,” *BBC*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35216694>, (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

63 Adel bin Ahmed al-Jubeir, “Can Iran Change?”, *New York Times*, 19 Ocak 2016, <http://www.nytimes.com/2016/01/19/opinion/saudi-arabia-can-iran-change.html>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

milisleri desteklemesini bu duruma birer örnek olarak göstermiştir. Ayrıca, İran'ın çelişkiler içerisinde bulunduğunu belirterek; önceliğini dostluk olarak belirleyen devletin giriştiği faaliyetler nedeniyle kendisiyle hepten çatıştığını söylemiştir. Son olarak ise; Tahran'ın amacının bölgede sorun yaratarak, bölgeyi nüfuzu altına almak olduğunu dile getirmiş; normalleşme girişimlerinin ise söz konusu devlet nezdinde bir zaaf bağlamında değerlendirildiğini belirtmiştir.⁶⁴

Tüm bu değerlendirmelere sadece İran-Suudi Arabistan perspektifinde bakmak sığ bir yaklaşım olacaktır. Söylemek gerekir ki; Ortadoğu devletlerinin çoğu, Suudi Arabistan'la aynı görüşü paylaşmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kudüs Tugaylarının bölgedeki faaliyetlerini mezhep temelli bir davranış olarak nitelendirmiştir. Erdoğan açıklamasının devamında Kudüs Tugayları Komutanı Kasım Süleymani'yle ilgili olarak: "Bu kişiyi tanıyorum... İran'ın hedefi nedir? Irak'ta Şiilerin gücünü arttırmak mı? İsteddiği bu mu?" sözlerini kullanmıştır. Erdoğan'ın açıklamasının öncesinde birçok Arap ülkesi, Tahran'a; İran'ın bölgedeki faaliyetleriyle ilgili benzer suçlamalar yöneltmiştir. 2016 yılında düzenlenen Arap Ligi yıllık toplantısında Lübnan haricindeki tüm üyeler, İran'ın bölgedeki faaliyetlerini kınamıştır.⁶⁵

Birçok Müslüman ülkenin İran'ın bölgedeki hedefleri çerçevesinde endişeye kapılmasının temel nedeni, 1979 yılından beri benimsenen politikalarıdır.⁶⁶ 1979 yılında gerçekleştirilen devrim, İslami Şii'liğe radikal bir biçim kazandırmış ve monarşi karşıtı görüşleri desteklemiştir. İran'ın sloganları, Körfez Ülkeleri ve Irak'ı endişelendirmiştir.⁶⁷ Saddam Hüseyin, Şii siyasi hareketinin yükselişiyle birlikte Irak'ın İran devriminin hedefinde olduğunu idrak etmiş ve İran'la 8 yıl süren savaşın Irak ve Sünni Arap Dünyası'nı koruyacağını belirtmiştir.⁶⁸ Saddam'ın bu tutumu Körfez Ülkeleri tarafından da desteklenmiştir. Suudi Arabistan ile Kuveyt başta olmak üzere Körfez Ülkeleri, Irak'a İran'la verdiği savaşta destek almışlardır.⁶⁹

Irak liderinin sorunlu ve belirsiz bir fenomen olmasına rağmen bazı kesimler, ülkeyi İran'ın Ortadoğu'daki hırslarının karşısında duran bir kale nezdinde görmekteydi. Saddam Hüseyin, Arap Dünyası kapsamında Şii makam ve merkezlere sahip olan, Şiiilerin en yoğun şekilde yaşadığı bir ülkeyi yönetmiştir. Saddam Hüseyin, İran devrimin Irak'a ulaşmasını engelleyerek rejimin Iraklı Ayetullahlarca benimsenmesi ve daha sonra diğer Arap ülkelerine ulaşmasına mâni olmuştur. Körfez Ülkeleri'nin endişeleri; 2003 yılında Saddam'ın devrilmesi ve Şii partilerin Irak'ta iktidara hâkim olmasının ardından daha da artmıştır.⁷⁰

64 Aynı yer.

65 "Arab League Condemns Iranian 'Meddling' in Arab Affairs", *Al Jazeera*, <http://america.aljazeera.com/articles/2016/1/10/arab-league-condemns-iranian-meddling-in-arab-affairs.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.2017).

66 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İranda Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, Yaz 2016, s. 260-264.

67 R. K. Ramazan'i-Joseph A. Kechichian, *The Gulf Cooperation Council: Record and Analysis*, University Press of Virginia, Charlottesville 1988, s. 6-8.

68 Shahram Chubin-Charles Tripp, *Iran and Iraq at War*, Westview Press, Boulder, CO 1988, s. 140.

69 Dilip Hiro, *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*, Routledge, New York 1991, s. 155-59.

70 David Hirst, "Arab Leaders Watch in Fear as Shia Emancipation Draws Near", *Guardian*, 26 Ocak 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/jan/27/iraq.davidhirst>, (Erişim Tarihi: 16.09.2017).

Irak'ta ortaya çıkan demokrasi akımıyla birlikte İran nūfuzunun Irak'taki yūkseliřine řahit olan Ūrdūn Kralı II. Abdullah; İran'ın Irak'ta zemin hazırladıđı ve İran'dan Suriye ve Lūbnan'a kadar uzanan bir řii hilali kurmaya çalıřtıđı yūnūnde uyarılarda bulunmuřtur.⁷¹ Kral Abdullah, uyarıları kapsamında İran yanlısı řiilerin Irak'ta iktidara gelmesi durumunda bōlge ūlkelerinin bŷyŷk sıkıntılar çekeceđini belirtmiřtir. Bařka bir deyiřle bōlgede vuku bulacak Sŷnni-řii gerginliđine ek olarak Kōrfez Ūlkelerinde bulunan řii azınlıklar, ŷzellikle Suudi Arabistan'da istikrarsızlık yaratacaktır. Bu řekilde Abdullah, Irak'ta řiilerin iktidara gelmesiyle birlikte Sŷnni-řii çatıřmasının ortaya çıkacađını savunmuřtur.

Yařananlar, Kral Abdullah'ın uyarısının doğru olduğunu gōstermektedir. Birçok ūlke; Suriye, Yemen ve Bahreyn'de meydana gelen sorunların daha çok 2003 yılı sonrası Irak'ta şiilerin iktidara hākim olmasından kaynaklandığını dŷřunmektedir. Ayrıca mezhepsel çatışmaların tŷmŷ ve Arap Baharı'nın İran menēeili olduğu ileri sŷrŷlmektedir. Kısacası her kōtŷlŷđŷn İran kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Nitekim İran'ı eleştirenler, Tahran'ın řii silahlı gruplar oluşturarak bōlgeyi kontrol etme faaliyetlerine girişmesi sonucunda krizlerin meydana geldiğini ifade etmektedir.⁷²

Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin başlaması ve Ortadođu'daki mezhepsel ayrışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte meydana gelen siyasi kaos, İran'ın geliştirdiği politikalar ve DMO'nun faaliyetleri nedeniyle daha da artırmıştır. Buna ek olarak Suudi Arabistan'ın on yıllar boyunca Sŷnni aşırılığını Ortadođu'da ve dŷnya çapında desteklemesi de çatışma ortamını alevlendiren bir etki gōstermiřtir. řŷphesiz ki Suudi Arabistan'ın Sŷnni aşırılığını desteklemesi, bōlgesel bōlŷnmeye sebep olan unsurlardan biridir. Diđer yandan Arap ūlkelerinin Sŷnni ŷrgŷtleri desteklemesi ve řii nŷfuzu karşı bir politika izlemeleri dini ayrışmaları daha da derinleştirmiştir.

Ortadođu'da ortaya çıkan řam Tahrir Cephesi, El-Kaide ve DEAř gibi İşlami terōr ŷrgŷtleri; İran'ın Irak, Suriye ve Yemen'de mezhepsel ayrışmaya sebep olduğu kadar bōlge konjonktŷrŷnŷ derinden etkilemiştir. *Bōlgedeki mezhepsel sorunlar hangi ūlkenin ŷrŷnŷdŷr?* Suçlamalar birçok tarafa yōneltilebilir. Arap ūlkeleri, bōlgedeki mezhepsel sorunun İran'dan kaynaklandığını ileri sŷrmektelerdir. Bu duruma karşılık İran; bōlgedeki sorunların ABD, İsrail ve Suudi Arabistan başta olmak ŷzere komşu Arap ūlkelerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Diđer yandan tŷm aktōrler, aynı zamanda ABD'yi suçlamaktadır. Ancak bu tŷr bahislerin içi biraz boştur. İ ve dış politika kaynaklarının gōrmezden gelinmesiyle ise selektif bir hal alacaktır. řŷphe yok ki İran dış politikası tamamıyla mezhepçi değildir. Komřu ūlkelere yōnelik politikalarda mezhebin ŷn plana çıkmasından dolayı İran bōyle bir imaja bŷrŷndŷrŷlmŷřtŷr.⁷³

71 Robin Wright-Peter Baker, "Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran", *Washington Post*, 8 Aralık 2004, <https://www.theguardian.com/world/2005/jan/27/iraq.davidhirst>, (Erişim Tarihi: 16.09.2017).

72 Afshon Ostovar, "Deterrence and the Future of U.S. GCC Defense Cooperation: A Strategic Dialogue Event", *CNA*, Temmuz 2015, <https://goo.gl/5VYBau>, (Erişim Tarihi: 10.09.2017).

73 Ostovar, *a.g.m.*, s. 5.

8. 2018 YILINDA NASIL BİR ORTADOĞU?

İstikrarsız yapısı ve hızlı değişen konjonktürden dolayı Ortadoğu jeopolitiğinin geleceğine dair öngöründe bulunmak oldukça güç olsa da, bu zorluklara rağmen bazı veriler doğrultusunda çizilecek bir genel çerçeve yardımıyla bir veya birkaç senaryo oluşturulabilir. Belirtmek gerekir ki, bazı unsurlar, yapılacak tahminlerin önüne ket vurmaktadır. Aşağıda sıralanan nedenlerden dolayı Ortadoğu hakkında tartışmak pek kolay değildir:

- Değişen iç dinamikler,
- Karışık bölgesel durum,
- Kesin olmayan uluslararası konjonktür.

Ancak bu zorluklar; bölgenin geçmişini okuyarak ve mevcut durumunu analiz ederek Ortadoğu'nun geleceğini bilimsel yollarla öngörme ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Bu bağlamda politika, ekonomi, güvenlik, askeri faaliyetler, ulusal birlik ve stratejilere yönelik olarak şu öngörülerde bulunulabilir:

8.1. Politika

- Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır'ın Katar'la ilişkilerinin kesilmesi ile Lübnan'daki siyasi kriz ve Soçi Görüşmeleri sonrası bölgede ortaya çıkacak gelişmeler doğrultusunda bölgesel güçlerin iç anlaşmazlıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır.
- Uluslararası politikada aktörlerin ortak zeminde bir araya gelememesi hali ve İran-Türkiye-Rusya eksenini ile ABD-Suudi Arabistan-İsrail birliği

arasındaki gerginliğin artmasıyla birlikte Ortadoğu bölgesinde yaşanan istikrarsızlığın devam etmesi beklenebilir.

- Suudi Arabistan ile İran arasındaki gerginliğin artmasına müteakip Körfez Ülkelerinin Tahran'a karşı takındığı tutum farklı bir özellik arz etmiştir. İran'ın, Suudi Arabistan'ı kendisine karşı politikalar benimsemeye iterek resmi ve gayri resmi bir şekilde Ortadoğu'daki nüfuzunu artırması kuvvetle muhtemeldir.
- Rusya ve ABD'nin bölgede yayılması, küresel çaplı aktörler ile bölgesel aktörler arasındaki müttefiklik ilişkilerini güçlendirecektir.
- Güven veren yeni araçlar kullanılmaya başlanacak ve bu araçlar sayesinde Irak ve Suriye'deki siyasi durum empoze edilmeye çalışılacaktır. Bu durum, Astana ve Cenevre görüşmeleri üzerinden gerçekleştirilebilir. DEAŞ'ın bölgedeki varlığına son verilmesi, bu çalışmaların başlangıcını teşkil edebilir.
- Bölgedeki kaos ortamının geniş bir alana yayılmasını müteakip 2018 yılında Ortadoğu yeni siyasi istikrarsızlıklarla yüzleşebilir. Bölgede yaşanan çatışmalar, sadece bir veya iki devletle sınırlı değildir. Suudi Arabistan ile İran'ın nüfuz alanı, bu çatışma ortamına tamamıyla dahil olabilir.
- ABD aleyhine bozulan bölgesel denge göz önüne alındığında; Suudi Arabistan ve İsrail'in yapacağı yeni siyasi düzenlemelerle Washington oyunda yeniden başat bir rol edinebilir. Zira bölgedeki gelişmeler şu aşamada Rusya'nın çıkarımadır.

8.2. Ekonomi

- OPEC ülkelerinin kendileri için belirlenen paylara uymamaları hasebiyle 2018 yılında petrol fiyatları istikrarsızlık gösterecektir.
- İşsizlik, yolsuzlukla mücadele ve zayıf ekonomilerin kalkınması bağlamında herhangi bir planın bulunmamasından dolayı bu sorunlar devam edecektir.
- Siyaset ve güvenlik unsurları çerçevesinde yaşanan istikrarsızlıklar, bölgeye yatırım yapılmasının önündeki en büyük engeldir. Bölge devletlerinin birçoğunun terörü desteklemesi, süregelen ABD yaptırımlarını devam ettirecek ya da yeni yaptırımlara kapı aralayacaktır.
- Birçok devletin ekonomisi, petrole bağımlı kalmaya devam edecektir. Bu nedenle bölge devletleri, tasarruf etmeye devam edecek ve böylece dünyayı etkileyebilecek bir krizin yaşanma ihtimali vuku bulacaktır.

8.3. Güvenlik

- Bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların devam etmesi, askeri giderlerde artışa gidilmesine sebep olabilir. Bu durum, 2018 yılının devlet bütçelerinde açıkça kendini hissettirebilir. Birçok devlet, güvenlik harcamalarına bütçeden büyük bir pay ayırmışlardır.
- İran'ın geliştirdiği balistik füze programına karşılık; bu durumu

kendilerine tehdit olarak gören ülkeler söz konusu alanda atak yapmaya yönelik faaliyetlere girişeceklerdir.

- Bölge ülkeleri bağlamında terörün tanımının farklı şekillerde arz etmesi nedeniyle bu konudaki anlaşmazlık sürecektir.
- Uluslararası ve bölgesel güçlerin üzerinde mutabık olduğu mültecilerin ülkesine dönmelerinin gerekliliği meselesi, birçok sorunun kaynağı olabilir. Zira mültecilerin ülkelerine dönmeleriyle suç ve şiddet oranlarında artış yaşanabilir. Bu çerçevede bahsedilmesi gereken ülke Suriye'dir. Katletme, göç ettirme, ekonomik fırsat eksikliği ve yıkılan erişim yerlerini restore edilmesi doğrultusunda bölgede güvenlik istikrarsızlıkları yaşanabilir.
- Suriye ve Irak'ta gerçekleştirilen askeri operasyonlar sonucunda meydana gelen demografik değişimler, tamamen aynı dini ve etnik gruplardan oluşan şehirlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Söz konusu iki ülkede yapılan askeri operasyonlarla belli şehirlerden göç ettirilen kişilerin yerine farklı dini ve etnik gruplar iskân ettirilmiştir. Bu şekilde yaşanan demografik değişimler, bölgesel güvenliğin bozulmasına neden olabilir.⁷⁴
- Devlet dışı aktörler, bölge devletlerinin milli güvenliğini bozucu yönde bir etkide bulunabilir. Suriye'nin kuzeyinde bulunan PYD ile Irak, Bahreyn ve Yemen'de bulunan silahlı gruplar, terör örgütleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

8.4. Askeri Faaliyetler

- Suudi Arabistan ve İran cephesinde yaşanan askeri gerginlik gitgide artacaktır.
- Askeri rekabet bağlamında bölge ülkelerinin topraklarını satın alarak veya kiralayarak üs kurmak adına girişilen yarış üst düzeye çıkacaktır.
- Kendisine yöneltilen düşmanca söylemlerin seviyesinin artması dolayısıyla İran, intikam eylemleri gerçekleştirebilir. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın içten vurulması veya terör eylemleri düzenlenmesi söz konusu olabilir.
- İran ve Körfez Ülkeleri ileri düzeyde silahlanmış bir durumdadır. Suudi Arabistan'ın en önemli müttefiki olan BAE; İran'ın limanları ve petrol yükleme istasyonlarını vurabilecek bir seviyededir.
- Gelecekte yaşanacak siyaset ve güvenlik çerçevesinde seyredecek durumlara hazırlıklı olmak adına İran, bölgede faaliyet gösteren araçlarının rollerini etkinleştirerek; askeri müdahalelerini arttırabilir.

8.5. Ulusal Birlik

- Ortadoğu devletlerinin birçoğu, kimlik çatışması yaşamaktadır. Bu durum, 2018 yılında da devam edecektir.

74 "Hatir: İran Tatham el-Suudiye bil-Vukuf Vera el-Ameliye el-Irhabiye ve Tatavaad bil İntikam (Tehlikeli: İran Terör Olayları Bağlamında Suudi Arabistan'ı Suçladı ve İntikam Alacağı Yönünde Açıklamalarda Bulundu)", *Fes 24*, fes24.com/اياضق/item/5535-ريطخ-, (Erişim Tarihi: 03.08.2017).

- Silahlı örgütlerin hem askeri hem de siyasi alanda etkinlikleri artmaktadır. Bölgedeki birçok silahlı grup, askeri bir güç olmalarının yanı sıra siyasi anlamda da etkindir. Siyasi güçlerin belli bir kimliğe sahip olması, bölge ülkelerinin kantonlara bölünmesine sebebiyet verecek önemli unsurlardan biridir.
- Çatışmaların süregelmesi ve devletlerin bir diğ erinin iç işlerine müdahale etmesi, baskı oluşturmaktadır. Nitekim bu müdahaleler gerek insani gerek ekonomik kaynakların tüketilmesine neden olmaktadır.

8.6. Strateji

- ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, bölgesel güçlere askeri yeteneklerini geliştirmeleri bağlamında önemli bir fırsat sunmuştur.
- Stratejik bir bölge olan Afrika Boynuzu, bölgede yayılmak isteyen güçlerin önem verdiği bir yerdir. Bölge, büyük güçlerin rekabet ettiği önemli bir alan olması nedeniyle karar mercilerinin ilgi odağında kalmıştır. Nitekim bu bölge; Ortadoğu ve Afrika'yı birbirine bağlayan stratejik bir noktadadır.
- ABD ve Rusya'nın bölgedeki askeri varlığının artmasıyla ortaya çıkan tehditlerin farkına varılmaması hasebiyle bölgesel stratejiler zayıf bir hale bürünmüştür. Zira ABD ve Rusya'nın artan rolü, bölgesel hesapların daha karmaşık bir hal almasına neden olacaktır. Bu durum; yeni savaşlara ve hatta rejimlere içeriden yapılacak müdahalelere zemin hazırlayabilir.

9. ORTADOĞU'YLA İLGİLİ SENARYOLAR

2018 yılında Ortadoğu'da yaşanması beklenen senaryolar şu şekilde sıralanabilir:

Birinci Senaryo: Bölgesel ve küresel güçler arasında vuku bulan vekâlet savaşlarının devamlılığı, devlet dışı aktörler veya silahlı gruplar üzerinden sağlanacaktır. Yaşanan son gelişmeler neticesinde; özellikle Soçi Zirvesi sonrasında bu senaryonun zayıfladığı söylenebilir. Nitekim bu tür barışçıl zirveler, bölgesel krizleri sonlandırmayı hedeflemektedir.

İkinci Senaryo: 2018 yılında yeni ittifak ve koalisyonlar kurulabilir. Bu bağlamda 2017 yılının sonlarına doğru bölgede bölgesel ve uluslararası koalisyon oluşturulduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu senaryonun aşağıdaki nedenlerden dolayı gerçekleşme ihtimali vardır:

- ABD'nin bölgedeki rolü zayıflamaktadır.
- ABD ve Avrupa'yla olan ilişkileri zayıflayan Türkiye, Rusya ve İran'la yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmanın temel nedeni, ABD'nin bölgedeki nüfuzuna karşı çıkmaktır.
- Bölgesel krizler çözülemeyecek bir boyut almıştır. Ortadoğu'da yaşanan krizlerin başında Körfez Krizi ve Suriye Krizi gelmektedir. Bu durum, yeni ittifak ve koalisyonların oluşturulmasına neden olmuştur.
- Suudi Arabistan, İsrail ve ABD arasındaki yakınlaşma; bölgesel konjonktürü değiştirecek niteliktedir.

Üçüncü Senaryo: Siyaset ve güvenlik alanında kendini gösteren yeni düzenlemeler, istikrar getirmek bağlamında bölgeye uygulanabilir. Washington yönetiminin 2018 yılında ileri süreceği düşünülen "Yüzyılın Projesi" bu senaryo çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu proje, Filistin-İsrail çatışmasının sona

erdirilmesi ve Arap-İsrail ilişkilerinin normalleşmesini konu almaktadır. ABD'nin bu projesine karşılık Türkiye, Rusya ve İnan bölgeye uygulanabilecek yeni siyasi düzenlemeler tasarlamaya çalışmaktadır. Bu anlamda Astana görüşmeleri sonucunda alınan kararlar, bu eksenin ortaya koymak istediği projenin temelini oluşturacaktır.

Dördüncü Senaryo: "Türkiye, Rusya ve İnan" eksenine karşılık "ABD, Suudi Arabistan ve İsrail" lsnn ortaya çıkması; güvenlik sorunlarının çıkmaması durumunda bölgeye denge getirebilir.

10. ÖNERİLER

- Uluslararası ve bölgesel güçlerin katkısıyla Ortadoğu'daki sorunlar kapsamında işbirliği yapılması,
- Bölge ülkeleri arasında etkili ekonomik işbirliklerinin kurulması,
- Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine karışılmaması ve istikrarı korumak adına bölgedeki ülkelerin egemenliklerine saygı duyulması,
- İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması, iş imkânlarının arttırılması ve gelirin eşit dağılımının sağlanması,
- Ortadoğu ülkelerinin bölgesel güvenliğinin kurulacak uluslararası bir örgüt vasıtasıyla sağlanması,
- Mezhepçi-politik söylemlerin azaltılması,
- Yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, daha iyi bir eğitim sisteminin kurulması ve iş alanlarının arttırılması,
- Körfez Ülkelerinin enerji ihracatı yapmak yerine ekonomik üretimlerini arttırması,
- Bölge ülkelerindeki iktidarların sistemsel reformlar yapması, (mezhepsel çatışmalar yayıldıkça reforma duyulan ihtiyaç aynı oranda artmaktadır. Ortadoğu ülkeleri, diğer devletlerle rekabete girmek yerine şiddet ve iç çatışmayla meşgul edilmektedir.),
- Radikal fikirlerden kurtularak; terör kaynağının kurutulması, bölgesel ve uluslararası güçlerin siyasi çıkarlarını yerine getirmek adına terör örgütlerini kullanmaktan kaçınması,
- BM'nin alacağı karar doğrultusunda Filistin-İsrail çatışmasının çözülmesi ve ABD'nin tek tarafı; zorunlu bir çözüm empoze etmesinin önüne geçilmesi,

- İnan'ın nükleer enerji meselesi çerçevesinde balistik füze sistemini geliştirmesi ve Ortadoğu lkelerine müdahale etmesi hususunda askeri müdahale alternatifini hesaptan çıkaracak bir çözüme varılması, bu hususta devletin bölgesel ve uluslararası çıkarlarına zarar vermeyecek bir seçenek sunulması,
- Suriye Krizi'nin, tüm Suriyelileri bir araya getirebilecek ulusal bir kongre sayesinde çözüme kavuşturulması, bu bağlamda uluslararası ve bölgesel etkilerden uzak bir geçiş evresi sağlanması ve ülkede varlık gösteren dış gçlere ait asker ve milis birliklerinin Suriye sahasından çekilmeye zorlanması,
- Birleşmiş Milletler Barış Gücü Misyonu'nun BM Sözleşmesi doğrultusunda Suriye, Yemen ve Libya'da istikrar sağlanması,
- Suriyeli mlteceler sorununun uluslararası arena tarafından çözüme kavuşturulması, BM'nin krizin taraflarına baskı uygulayarak Suriyelilerin acısını dindirecek siyasi bir çözüm üretmesi,
- Petrol reten Ortadoğu lkelerinin, OPEC ihraç hissesinde belirlenen politikalara uyması, (zira bu hususa uyulmadığı takdirde bölgede sorun ve istikrarsızlık yaşanmaya devam edecektir.),
- Ortadoğu lkelerinin, alternatif enerji kaynaklarını aktif hale getirmeye başlaması, (bu oldukça önemli bir meseledir. Çünkü uluslararası raporlara göre; Ortadoğu'da büyük bir ekonomik kriz yaşanabileceği yönünde tahminler mevcuttur.),
- Uluslararası alanda silahsızlanmaya yönelik anlaşmaların aktif hale getirilmesi,
- Kadın hakları bağlamında ifade özgürlüğünde belirli bir noktaya gelinmesi, (nitekim Suudi Arabistan ve İnan arasında rekabet haline gelen "kadın hakları" bölge gündemini uzun süre meşgul edecek bir mesele olacaktır.)

SONUÇ

Ortadoğu'nun siyasi yapısı birçok savaştan ve çatışmadan doğrudan etkilenmiştir. Soğuk Savaş esnasında bölge, iki kutup devletin yaymak istediği nüfuzlarının çatıştığı bir alan haline gelmiştir. Bölgenin karşı karşıya kaldığı kaos ortamı, Soğuk Savaş'tan kalma bir mirastır.

11 Eylül olaylarını müteakip 2003 yılında ABD Irak'ı işgal ederek; Ortadoğu'nun egemen aktörü olmuştur. Ortadoğu'daki güç dengelerinin değişimi, bölge devletlerinin değişen konjonktüre ayak uydurmasını zorlaştırmıştır. 2011 yılında ise; yeni ve uzun bir döneme giren Ortadoğu'daki bölgesel güç dengelerinin sarsılmasına neden olan Arap Baharı, aslında bölgenin gelecekte karşılaşılabileceği siyasi, ekonomik ve askeri değişimlerin bir habercisi olmuştur.

2018 yılında Ortadoğu üzerine yazılan senaryoların gerçekleşmesinin önünde birçok engel bulunmaktadır. Bu raporda, senaryonun koşullarının sağlanması halinde yaşanabilecek gelişmeler konu alınmıştır. Belirtmek gerekir ki; Ortadoğu'nun dünyanın en karmaşık bölgelerinden birisi olması, devlet çıkarlarının bir diğer devletle çatışmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca küresel ve bölgesel güçlerin siyaset ve stratejileri de bu çerçevede karmaşık bir hal almaktadır. Eldeki bazı veriler, öngörülebilir bulunmaya imkân sağlasa da bölgedeki kaos ortamı, vuku bulacak gelişmeleri tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır.

Rapor vasıtasıyla çıkarılabilecek önemli sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

- Ortadoğu'da yaşanan değişimler, tüm dünyayı etkileyebilecek niteliktedir.
- Ortadoğu, 21. yüzyılda yaşadığı değişimler nedeniyle uluslararası sistemi kargaşaya sürükleyebileceğini göstermiştir.

- Soğuk Savaş döneminde bölge, herhangi bir bölgesel gücün etkisi altına girmeksizin iki büyük kutbun nüfuzuna dahil olmuştur. Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD hegemonyasının kurulması bölgesel güçlerin stratejik manevra imkanını kısıtlamıştır.
- ABD, İran'ın izlediği politikalara verdiği tepki çerçevesinde geçtiğimiz yıllarda Ortadoğu'daki askeri varlığını ve güvenlik önlemlerini arttırmıştır. 2017 yılında gerçekleşen Riyad Kongresi, ABD'nin Ortadoğu'da Arap ülkeleriyle olan ortaklığını arttırmayı; İran'ın bölgedeki nüfuzunu ise azaltmayı planladığının resmi bir göstergesidir.
- Batılı güçlerin Ortadoğu'ya yapmakta olduğu müdahaleler, gözle görülür bir hale gelmiştir. Arap Dünyası, artık NATO ve Rusya'nın üzerine en çok eğildiği konulardan biridir. Arap Baharı, NATO'nun 2011 yılında gerçekleştirdiği Libya Operasyonu, 2015 yılında DEAŞ'a karşı verilen savaşta Ulusal Koalisyonun devreye girmesi ve 2016 yılında Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na müdahil olması gibi durumlar; bölge ülkelerinin iç sorunlarını çözme bağlamında Batı'nın yardımına muhtaç olduğunu gözler önüne sermiştir.
- Ortadoğu'da artan kimlik sorunu ve mezhep savaşları, bölgeyi kargaşa içerisine sürüklemiştir.
- Suriye İç Savaşı'nın devam etmesi tüm Ortadoğu ülkelerini vekâlet savaşına sürüklemekte ve bölgenin güç dengesini bozmaktadır.
- Arap Baharı, Ortadoğu'nun ekonomik anlamda güçlü ancak güvenlik alanında zayıf bir bölge olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Bahreyn, Yemen ve Katar'ın Körfez bölgesinin en fazla zaafa sahip ülkeleri olduğu bilinen bir gerçek haline gelmiştir.
- Ortadoğu'yu sarsan DEAŞ terör örgütü ve benzeri köktendinci oluşumlar bölgenin siyasi ve askeri dengesini altüst etmeyi başarmışlardır. DEAŞ gibi oluşumlar mevcut ülke sınırlarını yıkmayı amaçlarken; Kürtlerin kurduğu terör örgütleri yeni sınırlar çizme arayışı içerisinde.
- İki süper güç olan Rusya ve ABD, Ortadoğu devletlerinin iç işlerine karışmaktadır. Öyle ki, Rusya krizin bir parçası olan güçleri desteklerken; ABD Rusya'ya karşı olan güçlerin yanında yer almaktadır.
- Türkiye bölgesel ve uluslararası güçleri dengeleyerek; bölgede güç dengesinin kurulmasına yardımcı olabilecek bir devlettir. Afrin Operasyonu, Suriye Krizi'ni dengeleme hususunda önemli bir rol oynayabilir.
- Ortadoğu'da sürekli olarak yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, bölgenin geleceğine yönelik tahmin yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin; savaş sonrası Musul, Yemen Krizi, Kürtlerin Suriye ve Irak'taki rolü, Trump dönemi ABD stratejisi, Rusya'nın Ortadoğu'nun iç işlerine karışması gibi olaylar halen belirsizliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

“Arab League Condemns Iranian ‘Meddling’ in Arab Affairs”, *Al Jazeera*, <http://america.aljazeera.com/articles/2016/1/10/arab-league-condemns-iranian-meddling-in-arab-affairs.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.2017).

“Devametul Favuda: İnikasaat el-Ciyuş el-Müvaziye ala İstikrar fil Şarkul Avsat (Koas Girdabı: Paralel Orduların Ortadoğu Bölgesine Etkisi)”, *Future for Advanced Resaearch and Studies*, futureuae.com/ar/Mainpage/Item/519/م-اقم-ود, (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

“El-İtihad el-Avrubi, Ehdas el-Amil 2016 (Avrupa Birliği ve 2016 Yılında Yaşanan Olaylar)”, *İnsan Hakları Örgütü*, 2016, <https://www.hrw.org/ar/world-report/2017/country-chapters/298825>, (Erişim Tarihi: 02.03.2017).

“El-Sıra el-Siyasi Ala el-Nüfuz fil Şarkul Avsat Yugadi el-Tavatur el-Taifi (Ortadoğu’da Nüfuz Üzerine Yaşanan Siyasi Çatışmalar Mezhepsel Gerginliği Arttırıyor)”, *Raialyoum*, <http://www.raialyoum.com/?p=242729>, (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

“Hatir: İran Tatham el-Suudiye bil-Vukuf Vera el-Ameliye el-İrhabiye ve Tatavaad bil İntikam (Tehlikeli: İran Terör Olayları Bağlamında Suudi Arabistan’ı Suçladı ve İntikam Alacağı Yönünde Açıklamalarda Bulundu)”, *Fes 24*, fes24.com/اياضق/item/5535-ريطخ, (Erişim Tarihi: 03.08.2017).

“Iran: Saudis Face ‘Divine Revenge’ for Executing al-Nimr”, *BBC*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35216694>, (Erişim Tarihi: 19.04.2017).

“Şarkul Avsat fi Kalp Haritat el-Tehdidat el-İrhabiye el-Abire lil-Hudud (Ortadoğu Bölgesi Sınır Ötesi Terörün Merkezinde)”, *Uluslararası Arap Gazetesi*, Sayı: 9999.

ABDULNAİM, Said, “El-Aklimiye Fil Şarkul Avsat Nahva Mefhum Cedid (Ortadoğuda “Bölgesellik” Yeni Bir Anlam Kazanıyor)”, *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Sayı: 122, Kahire 1995.

AHMET, Atiya, *El-Kamus el-Siyasi* (Ortadoğu Sözlüğü), Nahda Yayınevi, Beyrut 1968.

AHMET, Selim, “Mübadarat el-Şarkul Avsat el-Kebir: el-Abad el-Siyasiye vel İstratejiye (Ortadoğu Projesi: Siyasi ve Stratejik Boyutlar)”, *İhran Siyaset ve Stratejik Çalışmalar Merkezi*, Sayı: 158, Kahire 2004.

ALİ, Ziyad, “El-Tahavulat el-Kubra fil Şarkul Avsat (Ortadoğudaki Büyük Dönüşümler)”, *Al-Hayat*, 8 Aralık 2017, <http://www.alhayat.com/m/opinion/19483524#sthash.QZO13ILj.dpbs>, (Erişim Tarihi: 05.09.2017).

ANTONI, Fayulla, “Ezmet el-Hicre el-Cedide Tuskil Kahil Nizam el-Lücü el-Avrubi (Göç Avrupadaki Sorunları Arttırıyor)”, *Noonpost*, 22 Nisan 2015, <https://www.noonpost.org/content/6362>, (Erişim Tarihi: 08.08.2017).

BEAUMONT, P. vd., *The Middle East: A Geographical Study*, John Wiley Sons, London 1976.

BOROZ, Masyo, “Şarkul Avsat 2020 Yılı: Bölgenin Geleceğiyle İlgili Görüşler”, *Uluslararası Siyaset Dergisi*, 6 Ocak 2017, <http://www.siyassa.org.eg/NewsContent/5/25/4923>, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Rukatul Şatranç el-Kubra* (Büyük Satranç Tahtası), çev. Emel el-Şarki, 1. Baskı, Ehliye lil-Naşir vel Tevzii, Amman 1999, s. 111.

CEMAL, M. el-Abdullah, *El-Fikrül Strateci el-İsraili: Dirasa Livaki ve Mustakbal el-İstratejiye el-İsrailiye ve İnikasatuha Ala el-Mantıka el-Arabiye* (İsrail Stratejisinin Gerçekliğinin Çalışılması ve Bölgeye Yansıyacak Etkileri), 1. Baskı, Vail Yayınevi, Amman 2002.

CHUBIN, Shahram-Charles Tripp, *Iran and Iraq at War*, Westview Press, Boulder, CO 1988.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İranda Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yaz 2016, s. 251-274.

EROL, Mehmet Seyfettin, “The Last ‘GMPEP Rounds’ in the Middle-East Chess Game”, *Ankara Center For Crisis and Policy Studies*, 12 Kasım 2017, <https://ankasam.org/en/last-gmep-rounds-middle-east-chess-game/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

EROL, Mehmet Seyfettin, “İran Perspektifinden Yeni bir Döneme Yönelik ‘İşbirliği’ Modelleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 34, Sayı: 318, Şubat 2014, s. 16-19.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Uluslararası Aktörü Olarak Terör Örgütleri”, Haydar Çakmak, der., *Terörizm*, Platin Yayınları, Ankara, 2007. s. 73-97.

ALİL, Hüseyin, *El-Mufavadat el-Arabiye-el-İsrailiye: Veka'i ve Vetaik* (Arap-İsrail Görüşmeleri: Olay ve Belgeler), 1. Baskı, Bisan Yayınevi, Beyrut 1993.

HAMİD, El-Cemili, “Kadaya el-İstratejiye Yatrahuha el-Meşru el-Sahiyuni lil-Nizam el-Eklimi el-Cedid (Stratejikler Olaylar Yeni Bölgesel Düzen Bağlamında Siyonist Rejimce Öneriliyor)”, *Maide el-Hura Serisi*, Sayı: 17, Beutul Hikme, Bağdat 1998.

HASAN, Abdulkadir, “Tahvulat Coğrafiya el-Siyasiye fil Şarkul Avsat Matlaa Karın 21 (21. Yüzyılda Ortadoğu'daki Jeopolitik Değişimler)”, *Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Ürdün, <http://mesj.com/new/ArticleDetails.aspx?id=696>, (Erişim Tarihi: 05.09.2017).

HASAN, Nafia, “Eyu Mustekbal Yantadur Mantıkat Şarkul Avsat? (Ortadoğu'yu Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?)”, *Al-Hayat*, 26 Nisan 2017, www.alhayat.com/Opinion/Writers/21516419/, (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

HAZİM, Hamet “Musa, el-İlakat el-Arabiye-El-Emerikiye-Dirasa fil Abad el-İstratejiye li-Meşru el-Şarkul Avsat el-Kebir (Arap-ABD İlişkileri-Büyük Ortadoğu Projesi'nin Boyutları)”, Nahrain Üniversitesi, Siyaset Bilimleri Fakültesi, Bağdat 2004, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HIRST, David, “Arab Leaders Watch in Fear as Shia Emancipation Draws Near,” *Guardian*, 26 Ocak 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/jan/27/iraq.davidhirst>, (Erişim Tarihi: 16.09.2017).

HIRO, Dilip, *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*, Routledge, New York 1991.

İBRAHİM, Muhammed İ., “Şark Avsat Cedit? Tahavulat Harita ‘Tehdidat el-Cihvar’ lil-Emin el-Aklimi (Yeni Ortadoğu? Komşu Ülkelerin Savurduğu Tehditlerdeki Değişim)”, *Rawabet Center*, 5 Ağustos 2015, <http://rawabetcenter.com/archives/10510>, (Erişim Tarihi: 06.09.2017).

İBRAHİM, Şekib, “Ed-Düvel el-Muhaveriye (Merkezi Devlet)”, *Ahram*, 24 Mart 2014, www.ahram.org/News/11132/15/271690/, (Erişim Tarihi: 29.08.2017).

JEFFREY, James F.-Dennis Ross, “Making Sense of Chaos in the Middle East Multiple Wars, Multiple Alliances”, *Washington Institute*, 6 Nisan 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/making-sense-of-chaos-in-the-middle-east-multiple-wars-multiple-alliances>, (Erişim Tarihi: 17.10.2017).

KAYLANI, el-Haysam, *İrhab Yüesis Devle: İsrail Modeli*, 1. Baskı, Şurak Yayınevi, Kahire 1997.

KEVSARANI, “Vecih, el-Şarkul Avsatiye vel Tatbi’ el-Sakafi Ma İsrail-el-Budul Tarihi ve İşkalat el-Rahine (Ortadoğu ve İsrail ile Normalleşme-Tarihi Boyut ve Yeni Sorunlar)”, *Filistin Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 23, Beyrut 1995.

KLOB, Falday, “El-Emnil Aklimi fil Şarkul Avsat ila Eyn (Ortadoğu Bölgesinin Güvenliği Nereye?)”, *Katehon*, <http://katehon.com/ar/article/lmn-lqlymy-fy-lshrq-lwst-l-yn>, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

KLOB, Falday, “El-Tahavul fil Şarkul Avsat ala Misteva el-Devli (Ortadoğu’nun Uluslararası Düzeydeki Değişimleri)”, *Katehon*, 10 Ekim 2016, <http://katehon.com/ar/article/lthwl-fy-lshrq-lwst-l-lmstw-lwly>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

LETTA, Tayler, “Overreach: How New Global Counterterrorism Measures Jeopardize Rights”, *Human Rights Watch*, 2017, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/global>, (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

LEWIS, Bernard, “Rethinking the Middle East”, *Foreign Affairs*, Cilt: 17, Sayı: 4, Fall 1992, s. 16-17.

LUTFI, El-Huli, *Arap Niam va Şark Avsateyin Aydan* (Arap Evet ve İki Ortadoğu), 1. Baskı, Ahram YayıneviF, 1994.

MAHA, Yahya, “The Roots of Europe’s Refugee Crisis”, *Carnegie Europe*, 1 Ekim 2015, <http://carnegieeurope.eu/2015/10/01/roots-of-europe-s-refugee-crisis-pub-61465>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

MAHMUT, Abdul F., “Meşari el-Tartibat el-Şarkul Avsatiye (Ortadoğu Projeleri)”, *Arap Birliği Araştırmalar Merkezi*, Sayı: 179, Beyrut 1994.

MEMDUH MAHMUT, Mustafa, “El-Sıra el-Emeriki el-Suviyeti fil Şarkul Avsat (Ortadoğu’da ABD ve Sovyet Çatışması)”, Medbulli, 1995.

MERVAN, El-Maşari, “Safkatul Karın el-Emerikiye (ABD’nin Asrın Antlaşması Projesi)”, 22 Kasım 2017, www.alghad.com/articles/1951912-فقفس-, (Erişim Tarihi: 24.11.2017).

MILTON, Beverly-Peter Hinchiff, *Conflicting the Middle East since 1945*, London 2004.

MUHAMMED, Ali H., *Mefhum el-Şarkul Avsatiye ve Tasiruha Ala el-Emn el-Kavmi el-Arabi (Ortadoğu’nun Anlamı ve Arap Milli Güvenliğine Etkisi)*, 1. Baskı, Medbulli, Kahire 2002.

MUHAMMED, Said bin, “Mustakbel el-Şarkul Avsat Beyne Heymenet el-Mahavur vel Tedehulat el-Aklimiye (Eksenlerin Kontrolü ve Bölgesel Güçlerin Müdahalesi Doğrultusunda Ortadoğu’nun Geleceği)”, *Al-Haremeyin*, 31 Ekim 2017, <http://www.alhramain.com/article/50772>, (Erişim Tarihi: 08.08.2017).

MUHAMMED, Said İ., “El-Sira Ala el-Kiada el-Aklimiye (Bölge Liderliği Üzerine Çatışmalar)”, *Ahram*, 16 Şubat 2016, <http://www.ahram.org.eg/NewsQ/476903.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.07.2017).

MUHAMMED, Salih, “Hurub el-Cil el-Rabi fil Şarkul Avsat: el-Tahayuz ve Tecahul el-Hakaik (Dördüncü Nesil Savaşlar: Taraf Tutulması ve Gerçeklerin Göz Ardı Edilmesi)”, *As-Safir*, 9 Kasım 2015, <http://assafir.com/article/455608>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

NETANYAHU, Binyamin, *Mekân Tahtel Şems* (Güneş Altında Bir Yer), çev. Muhammed Uda, 1. Baskı, Celil Yayınevi, Amman 1995.

NEVVAR, İbrahim, “Muhadadat el-Tafail el-Aklimi fil Şarkul Avsat Bad Rabi el-Arabi: Masadır el-Kuvve ve Sukubul Acz (Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Bölgesindeki Etkileşimi Belirleyen Faktörler: Güç Kaynakları ve Zaaf Noktaları)”, *Arap Araştırma Merkezi*, 13 Mayıs 2015, <http://www.acrseg.org/38097>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

OSTOVAR, Afshon, “Deterrence and the Future of U.S. GCC Defense Cooperation: A Strategic Dialogue Event”, *CNA*, Temmuz 2015, <https://goo.gl/fB6Mjr>, (Erişim Tarihi: 10.09.2017).

OSTOVAR, Afshon, “Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide”, *Carnegie Endowment*, 30 Kasım 2016, <http://carnegieendowment.org/2016/11/30/sectarian-dilemmas-in-iranian-foreign-policy-when-strategy-and-identity-politics-collide-pub-6628>, (Erişim Tarihi: 17.02.2017).

PAMUK, Humeyra, “Erdogan: ‘Iran is Trying to Dominate the Region’”, *Al-Arabiya*, 27 Mart 2015, <http://america.aljazeera.com/articles/2016/1/10/Arab-league-condemns-iranian-meddling-in-arab-affairs.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.2017).

RAMAZANİ, R. K.-Joseph A. Kechichian, *The Gulf Cooperation Council: Record and Analysis*, University Press of Virginia, Charlottesville 1988.

ROLAN, Murib, “Tadayat el-Hicre Gayril Şariya Ala Avruba ve Abadia (Yasadışı Göçün Avrupa’ya Etkileri)”, *Milli Savunma Dergisi*, Sayı: 98, Lübnan 2016.

SELVA, Fazıl, “Safkatul Karın: el-Kadiyye el-Filistinniye (Asrın Antlaşması: Filistin Meselesi)”, *Jounbia*, 23 Kasım 2017, janoubia.com/2017/11/23/فصص, (Erişim Tarihi: 24.11.2017).

SEMİR, Remzi, “Fi Namat el-Tahalifat fil Şarkul Avsat (Ortadoğu İttifaklarındaki Değişiklikler)”, *El-Badil*, 7 Ağustos 2017, elbadil-pss.org/2017/08/07/ف-ل-و-ح-ت-ل-ا, (Erişim Tarihi: 25.09.2017).

SEMİRE, Recep, “El-Tehdiat el-Elnaşia ve Devrul Cihat el-Faile min Gayrul Duvel fil şarkul Avsat (Ortadoğu’da Yükselen Tehditler ve Devlet Dışı Aktörlerin Rolü)”, *Uluslararası Arap Gazetesi*, 12 şubat 2017, Sayı: 10548.

SMYTH, Phillip, “Iran’s Martyrdom Machine Springs to Life”, *Foreign Policy*, 5 Ocak 2016, <http://foreignpolicy.com/2016/01/05/irans-martyrdom-machine-springs-to-life/>, (Erişim Tarihi: 14.04.2017).

WRIGHT, Robin-Peter Baker, “Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran”, *Washington Post*, 8 Aralık 2004, <https://www.theguardian.com/world/2005/jan/27/iraq.davidhirst>, (Erişim Tarihi: 16.09.2017).

YAHYA, Ahmet, *El-şarkul Avsta ve Sira el-Avleme* (Ortadoğu ve Küreselleşme atışması), 1. Baskı, Nahda Yayınevi, 2002.

ZARİF, Muhammed C., “Let Us Rid the World of Wahhabism”, *New York Times*, 13 Eylül 2016, www.nytimes.com/2016/09/14/opinion/mohammad-javad-zarif-let-us-rid-the-world-of-wahhabism.html, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

ZİYA, El-Azbavi, “Hakaik Rüa Müstekbaliye: Ezamat el-Hicre vel Lücu ila Avruba (Geleceğin Gerçeği ve Vizyonları: Avrupa’ya Yapılan Göçler)”, *AVRESG*, 08 Ekim 2016, <http://www.acrseg.org/40367>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).

Firas ELİAS

Lisans eğitimini 2008 yılında Musul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde bitiren Firas ELİAS, 2011 yılında Yüksek Lisansını Al-Nahrain Üniversitesi Uluslararası Siyaset bölümünde "2003 Sonrası Ortadoğu'da Bölgesel Stratejik Dengenin Geleceği" konusundaki çalışmayla tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Doktora çalışmalarını sürdüren Elias, aynı zamanda Musul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevine devam etmektedir. Yazar, Irak Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı tarafından birçok ödüle layık görölmüştür. Strateji ve güvenlik konularında çalışmalarını sürdüren yazarın çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Ana dili Arapça olan Elias; Türkçe ve İngilizce bilmektedir.